

NTV

de Tinkoerier

MEDEDELINGENBLAD NEDERLANDSE TINVERENIGING • JAARGANG 21 • NUMMER 2 • DECEMBER 2013

- Tinnen schoolmaten
- Ontdekking op Texel
- Geijkte voormetrieken tinnen maten uit Groningen en Assen
- Literatuur over Tin: The Punta Cana Pewter Wreck

Nederlandse TinVereniging

OPRICHTING 27 MAART 1993

BESTUUR NEDERLANDSE TINVERENIGING

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
F.W. Hubert	Secretaris
L. Groen	Penningmeester
Mevr. S.C. Bracht	Bestuurslid
E.A. Erenst	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid

BESTUUR STICHTING NEDERLANDSE TINBIBLIOTHEEK

H.B. van Wijk	Voorzitter-Bibliothecaris
F.W. Hubert	Secretaris
L. Groen	Penningmeester
J.F.H.H. Beekhuizen	Bestuurslid
Mevr. S.C. Bracht	Bestuurslid
E.A. Erenst	Bestuurslid

ERELID

A.A. Kooyman

REDACTIE DE TINKOERIER

J.F.H.H. Beekhuizen	Hoofdredacteur lay-out
E.A. Erenst	Redacteur
A.W. Korstjens	Redacteur

ADRES SECRETARIAAT

Voorstraat 4
3265 BV Piershil
E-mail: fredw.hubert@gmail.com

ADRES REDACTIE

Nieuwe Spiegelstraat 49 1017 DD Amsterdam
E-mail: info@janbeekhuizen.nl

ADRES PENNINGMEESTER

Geerweg 6 2731 BA Benthuisen
E-mail: groen@aeto.nl

BANKRELATIE

IBAN: NL67 INGB 0004 3826 32
Swiftadres: INGBNL 2A

WEBSITE

www.nederlandsetinvereniging.nl
www.tinvereniging.nl

ISSN: 1380-108

Inhoudsopgave van de Tinkoerier

Voorwoord	50
Jaarverslag 2012 Nederlandse TinVereniging F. W. Hubert - secretaris	52
Ledenbijeenkomst en algemene ledenvergadering Amsterdam zaterdag 9 november 2013 F. W. Hubert - secretaris	52
Najaarsbijeenkomst in het Amsterdam Museum Thea Evers	55
Tinnen schoolmaten Arie Appel	58
Ontdekking op Texel J.F.H.H. Beekhuizen	64
Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen Jan-Paul Wortelboer	77
Literatuur over tin H.B. van Wijk	86
Een Timbale à Coco E.A. Erenst	88
Wetenswaardigheden	92

Op 14 december werd het boek met de titel *Aen taefele* van ons lid Aad Penders gepresenteerd in Heeze. Rond 10.00 uur verzamelden zich een zestigtal genodigden in Restaurant Artist waar de presentatie plaats vond. Uw voorzitter had het genoegen de eerste exemplaren uit te reiken aan H.J.E. van Beuningen en aan H.B. van Wijk. Het was een gezellige bijeenkomst die samenviel met het laatste weekend van de antiekbeurs Haute Epoque Fair Heeze.

De tekst van mijn voordracht kunt u hierbij lezen.

Dames en heren,

Namens Aad en Maria Penders heet ik u van harte welkom op dit vroege tijdstip. Alvorens ik overga tot hetgeen waarvoor ik hier sta, wil ik graag een woordje tot u richten.

U bent vrijwel zeker op de hoogte van het feit dat al decennia lang het gros van de kunstnijverheid in de meeste musea in de depots terecht is gekomen. Het lijkt er op dat het merendeel van de conservatoren niets meer met toegepaste kunst te maken wil hebben.

Kijken we bijvoorbeeld naar het vernieuwde Rijksmuseum, dan zien we dat er van de kunstnijverheid navenant te weinig in de nieuwe opzet terug te vinden is. Natuurlijk hebben de aquamanilen een spectaculaire opstelling gekregen, maar waar zijn de vizels, kandelaars en andere bijzondere objecten? Was het tin al een stiefkindje in de oude opstelling, nu is er helemaal niets terug te vinden, op misschien één kan na, die ik overigens nog niet heb kunnen ontdekken. Men pretendeert met deze nieuwe opstelling de maatschappij door de eeuwen heen te laten zien, maar van de kunstnijverheid die in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw zo'n belangrijke rol heeft gespeeld is te weinig aanwezig.

Al voordat het Amsterdams Historisch Museum het Amsterdam Museum ging heten, was de zogenaamde ambachtszolder verdwenen én daarmee ook al het tin dat daarbij hoorde. Zo zijn er uiteraard nog veel meer musea te noemen. Waar is de collectie

Groenendijk gebleven die aan het museum in Hoorn geschonken is? Op zijn ingerichte tinkast na, verblijft de rest van de collectie in het depot.

Het gevolg van dit beleid is dat er geen of nauwelijks nieuwe publicaties over kunstnijverheid vanuit de musea komen. Het laatste werk *Koper en Brons* door Onno ter Kuile van het Rijksmuseum stamt uit 1986.

Een uitzondering vormt Museum Boymans van Beuningen. Daar heb je - in het souterrain - nog altijd een kunstnijverheid afdeling. Maar de prachtige collecties Verster, Frederiks en Van Beuningen zijn uit de zalen verdwenen. Dankzij de inspanningen van Alexandra van Dongen komen koper, tin, brons, aardewerk en glas van tijd tot tijd gelukkig toch weer aan de beurt voor een thematentoonstelling. In 1991, 1994 en 1997 zijn er drie boeken verschenen over o.a. *Pre-industriële gebruiksvoorwerpen van 1150 tot 1800*, *Kunstnijverheid Middeleeuwen en de Renaissance* en *Kunstnijverheid tussen 1600 en 1800 en Tegels*.

Er is ook een verandering waar te nemen in de artikelen in bladen over kunst en antiek: nauwelijks of weinig aandacht voor kunstnijverheid. Dat komt mogelijk omdat er nog maar weinig mensen zijn die over dit onderwerp kunnen schrijven. Zeker is ook het gebrek aan belangstelling. Ik noem geen namen, maar er is gelukkig één uitzondering en dat is het blad VIND. Die redactie heeft kunstnijverheid nog wel hoog in het vaandel heeft staan. Al vind ik dat er nog te weinig over tin in staat. Maar u zult begrijpen waarom.

Ligt het dan alleen aan de musea en de bladen? Mijn eerlijke antwoord is: nee! De veranderde maatschappij, het onderwijs, de smaak van de jonge generatie dragen bij aan de verminderde aandacht voor de kunstnijverheid. Hoe vaak hoor ik niet: Beekhuizen ik wil mijn verzameling wegdoen, want de kinderen geven er niets om. Vaak zeg ik dan: niets van aan trekken, geniet er zelf van zolang het kan. Op dit moment is het, kort door de bocht gezegd, een jeugd die opgroeit met computer, iPad en iPhone,

Afb. 1: V.l.n.r. H.J.E. Van Beunigen, Aad Penders, J.F.H.H. Beekhuizen, H.B. van Wijk, D. Dijs
Foto: Uitgeverij PolderVondsten / Walter Lensink

Internet en ga zo maar door. Jeugdige verzamelaars zijn haast bij iedere antiquair op één hand te tellen.

Is het dan alleen maar kommer en kwel? Nee, want er zijn al een lange tijd verzamelaars, antiquairs en belangstellenden die graag over antiek in de ruimste zin publiceren.

Om mij te beperken tot boeken over tin, noem ik:

Azijnman	verzamelaar
Verster	verzamelaar
Dubbe	auteur en publicist
Van Beunigen	verzamelaar en oprichter van de Stichting Middeleeuwse Religieuze en Profane Insignes
Westers	verzamelaar
Kooyman	verzamelaar

Misschien sla ik iemand over, maar dat is geenszins mijn bedoeling.

En wat te denken van de auteurs die al twintig jaar lang publiceren in *de Tinkoerier*, het mededelingenblad van de Nederlandse Tinvereniging? Deze vereniging bestaat nu twintig jaar en heeft twee belangrijke publicaties verzorgd: in 2004 de catalogus *Van tin gegoten – uit tin genoten*, de tentoonstelling ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum van de NTV, en in 2009 het merkenboek met de titel *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*.

Met enige bescheidenheid wil ik mijzelf noemen met een zevental boeken en 48 catalogi over tin.

Het is inmiddels een jaar geleden dat Henk van Wijk, bestuurslid van de NTV, voorzitter van de Stichting Nederlandse Tinbibliotheek en verzamelaar, de bezorger was voor de uitgave *Huusraet, het stedelijk woonhuis in de Bourgondische tijd*, uitgegeven door VIND. Vrijwel tegelijkertijd kwam het boek *Heilig en Profaan* deel 3 uit, een publicatie van H.J.E. van Beunigen.

En nu een splinternieuw boek van Sebastiaan Ostkamp over vijftiende- en zestiende-eeuws kook- en tafelgerei, ook uitgegeven door VIND. Het boek beschrijft de eet- en leefgewoonten in de late middeleeuwen aan de hand van objecten uit de collectie van antiquair Aad Penders.

Ik noemde zojuist H.J.E. van Beunigen en ik heb de eer om hem het eerste exemplaar van dit mooie boek te mogen overhandigen. Waarna ik het tweede exemplaar mag geven aan H. van Wijk in zijn hoedanigheid als voorzitter van de Stichting Nederlandse Tinbibliotheek, onderdeel van de Nederlandse TinVereniging.

Mag ik de heren Van Beunigen en Van Wijk naar voren roepen.

Jaarverslag 2012 Nederlandse TinVereniging

F. W. Hubert, secretaris

Bestuur

Het bestuur van de vereniging bestond op 31 december 2012 uit 6 leden:

Jan Beekhuizen (voorzitter), Leen Groen (penningmeester), Paul Maas (secretaris) en de leden Sylvia Bracht, Erik Erenst, Henk van Wijk (tevens bibliothecaris). Van hen werden in 2012 herbenoemd: Sylvia Bracht, Paul Maas en Henk van Wijk.

Het bestuur heeft in 2012 drie maal vergaderd: op 11 april, 5 september en 12 december.

Ledenbestand

Op 31 december 2012 telde de vereniging één erelid (Ton Kooyman) en 83 betalende leden.

De *Tinkoerier* werd toegezonden aan alle leden van de vereniging evenals aan 23 betalende abonnees, niet lid van de vereniging. Drie zusterverenigingen en vier bibliotheken hebben een gratis abonnement.

Tarieven

Als contributie werd de leden een bedrag van € 60,00

gevraagd. Een abonnement op *de Tinkoerier* kostte € 45,00 (exclusief verzendkosten) en een los nummer € 22,50 (exclusief verzendkosten).

Ledenbijeenkomsten

In het verenigingsjaar zijn er twee ledenbijeenkomsten georganiseerd. De eerste vond plaats op zaterdag 21 april in het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden en werd bijgewoond door circa 23 deelnemers. Een verslag van deze bijeenkomst verscheen in *de Tinkoerier* van juni 2012.

De tweede bijeenkomst, tevens algemene ledenvergadering, werd op 10 november 2012 in het Amsterdam Museum gehouden en bijgewoond door circa 30 leden en introducés. Een verslag van deze bijeenkomst verscheen in *de Tinkoerier* van december 2012.

De Tinkoerier

Het mededelingenblad van de vereniging verscheen in het verslagjaar twee maal, in juni en december.

Ledenbijeenkomst en algemene ledenvergadering Amsterdam zaterdag 9 november 2013

Op zaterdag 9 november 2013 kwamen circa 23 leden van de Nederlandse TinVereniging bijeen in het Amsterdam Museum voor de najaarsbijeenkomst en de jaarlijkse algemene ledenvergadering.

ALGEMENE LEDEN VERGADERING

1. Opening

Na de ontvangst in het museum café opent de voorzitter de vergadering en heet alle leden en gasten welkom. Het Amsterdam Museum wordt bedankt voor de verleende gastvrijheid.

Dispensatie wordt verleend voor de datum van de vergadering die volgens de statuten in het voorjaar gehouden had moeten worden.

2. Verslag van de ledenvergadering van 10 november 2012

Het verslag van de ledenvergadering op 10 november 2012 eveneens in het Amsterdam Museum gehouden en gepubliceerd in *de Tinkoerier* jaargang 20, no. 2 van december 2012 wordt zonder commentaar akkoord bevonden.

De referentie aan de voorjaarsbijeenkomst in Maaseik en het verslag van Thea Evers/*de Tinkoerier* augustus 2013 is abusievelijk vermeld in de agenda.

3. Verslag van de penningmeester

De balans en de staat van baten en lasten over 2012, evenals de begroting voor 2014, zoals toegezonden aan de leden en nogmaals uitgereikt tijdens de

vergadering, wordt toegelicht door de penningmeester. Een vraag over de vordering verkochte tinboeken wordt verklaard als zijnde kosten tinboeken die nog niet uit verkoopopbrengsten zijn terug verdiend. Het verslag van de kascommissie wordt namens Bas Franses door de penningmeester voorgelezen. De kascommissie rapporteert dat de voorliggende stukken zijn gecontroleerd en goedgekeurd. De kascommissie stelt voor dat de penningmeester wordt gedechargeerd onder dankzegging voor het door hem gevoerde beleid. Onder applaus wordt dit door de vergadering overgenomen.

De zittende kascommissie wordt, na dankzegging, door de voorzitter en met applaus van de leden ontbonden. Voorgesteld en benoemd worden de heren Jan van Wijk en Leon Begheijn voor een periode van twee jaar, ook met applaus.

4. Jaarverslag 2012 van de secretaris

De voorzitter adviseert dat hier later op terug gekomen gaat worden. (*noot van de secretaris: zie elders in deze Tinkoerier*)

5. Bestuursmutaties

De voorzitter stelt namens het bestuur voor om Fred Hubert als nieuwe secretaris vanaf 9 november 2013 te benoemen.

Herbenoeming bestuursleden:

De volgende bestuursleden van de NTV zijn aftredend en stellen zich voor herbenoeming beschikbaar: Erik Erenst, Jan Beekhuizen en Leen Groen.

De vergadering gaat onder acclamatie akkoord met deze benoemingen.

De voorzitter dankt de aanwezigen en maakt verder bekend dat diverse secretariaatfuncties herverdeeld gaan worden.

Erik Erenst zal het organiseren van evenementen op zich nemen als programmacommissaris.

Thea Evers gaat de verslaggeving van bijeenkomsten - evenementen doen alsmede de algemene archivering van de NTV en NTB.

De redactie van de Tinkoerier zal bestaan uit de heren Jan Beekhuizen (hoofdredacteur) met Erik Erenst en Aart Korstjens.

Uitnodiging, agenda, locatie, notulen van bijeenkomsten/algemene ledenvergadering zo ook de uitnodiging, agenda, locatie en notulen van de bestuursvergadering alsmede algemeen secretariaat worden door de secretaris gedaan.

Een en ander met het doel om meer draagvlak voor het secretariaat stimuleren.

6. Stand van zaken Stichting Nederlandse Tinbibliotheek

De voorzitter en bibliothecaris is Henk van Wijk, bestuursleden Sylvia Bracht en Erik Erenst. Tot secretaris wordt Fred Hubert benoemd en tot penningmeester Leen Groen, terwijl Jan Beekhuizen als lid wordt benoemd zodat het bestuur van de Stichting Nederlandse Tinbibliotheek een personele unie vormt met het bestuur van de Nederlandse TinVereniging.

Een en ander wordt wenselijk geoordeeld voor de ANBI status voor subsidie/organisatorische en andere zaken voornamelijk met betrekking tot de voorbereiding van de 2015 tentoonstelling van stadskannen.

Een vraag over de opslagfaciliteiten in de kelder van het museum Boymans van Beuningen en mogelijke waterschade/overlast gedurende recentelijk hevige regens aan de NTB boeken kon gelukkig positief beantwoord worden; geen schade en/of risico's gelopen.

7. Locatie najaarsbijeenkomst in 2014

Discussie, blijven in het Amsterdam Museum of een andere locatie elders in het land. Een aantal locatie voorstellen met het accent op bereikbaarheid, O.V, parkeergelegenheid, lunch/koffie faciliteiten worden uitvoerig besproken.

Ter sprake kwamen onder meer Zaandam, Utrecht, Vught, Den Bosch en andere. Wanneer er gedetailleerde proposities uitgewerkt zijn, worden deze gecirculeerd aan de leden. Het bestuur van de NTV staat vanzelfsprekend open voor andere suggesties, deze gaarne via het secretariaat dan wel de voorzitter of andere bestuursleden.

Ledenbijeenkomst en algemene ledenvergadering Amsterdam zaterdag 9 november 2013

8. Ledenbijeenkomsten in 2014

Voorjaars bijeenkomst zaterdag 17 mei - Kasteel Heeswijk in Heeswijk Dinther. Het kasteel heeft een aantal mooie (stijl) kamers en een kleine tinverzameling. Een rondleiding door het kasteel is in beraad. Een toekomstige uitbreiding met een permanente tinexpositie, inclusief stukken van onze leden, zou tot de mogelijkheden behoren; afhankelijk van de directie en natuurlijk de leden van de NTV.

Hopelijk zal tijdens ons bezoek Ton Kooyman zijn 2e druk *Bossche Tinnegieters* ten doop houden.

De secretaris van de Vlaamse Tinvereniging, Philippe Probst, zal verder een voordracht over stadskannen houden.

De najaars bijeenkomst/algemene ledenvergadering ligt nog niet vast qua datum en locatie, we houden u op de hoogte. (noot van de secretaris: dit wordt 25 oktober 2014)

9. Stand van zaken expositie stadskannen

Er zijn inmiddels 78 stadskannen bekend - gezien, 12 kannen uit Nederland en België zijn al beschikbaar - toegezegd. De deadline voor het boek - catalogus ligt voor de zomer van 2014, hiervoor moet nog wel het een en ander gebeuren.

10. Rondvraag

Toon Hulsewee vraagt het woord te mogen richten tot de vergadering en houdt een kort In Memoriam voor Paul Maas met de nadruk op zijn kennis van tin, oog voor detail, kundig secretaris en duizendpoot voor de vereniging en bovenal een zeer hartelijk mens. De voorzitter en de leden zijn de heer Hulsewee dankbaar voor zijn woorden en onderschrijven zijn gevoelens.

De voorzitter meldt dat Aad Penders niet aanwezig kan zijn voor de presentatie van zijn boek *Aen taefele* maar dat hij de PowerPoint presentatie zal doen namens Aad. Voor de leden liggen er inschrijfformulieren met korting voor het boek op tafel. Zojuist ter ore gekomen dat de heer Penders voor de tweede maal 'beste stand op de beurs inclusief oorkonde' van de beursorganisatie in Engeland heeft gekregen.

11. Sluiting

De voorzitter sluit de vergadering en dankt de leden.

Afb. 1: Algemene ledenvergadering

Najaarsbijeenkomst in het Amsterdam Museum

Thea Evers

Op zaterdag 9 november 2013 werd in het Amsterdam Museum de najaarsbijeenkomst gehouden, met daarbij de jaarlijkse Algemene ledenvergadering. Amsterdam is op zaterdagochtend vroeg nog redelijk rustig en dan is het een aardige wandeling vanaf het Centraal Station of een parkeergarage.

Omstreeks 10.30 uur druppelden de eerste deelnemers binnen in het Museumcafé Mokum, waar tafels gereserveerd waren. Het is altijd een opgewekte en vrolijke begroeting van bekende en soms ook onbekende gezichten. Het bestuur hoopt ongetwijfeld op de komst van meer onbekende gezichten, want met ruim 20 aanwezigen viel de opkomst wat tegen. Wel waren er 12 afzeggingen binnengekomen. Ontvangst met koffie en even tijd om wat bij te praten, want het was alweer een poos geleden dat we elkaar voor het laatst hadden gezien, tijdens het weekend op 1 en 2 juni in Maaseik. Wanneer de heer Henk van Wijk binnenkomt met zijn onafscheidelijke boekenkoffer, duikt iedereen daar even in, want tin en boeken over tin, dat hoort natuurlijk bij elkaar. En je wilt toch altijd zeker weten of er een exemplaar in zit dat je nog niet hebt.

Het programma begint om 11 uur en dan moet je naar boven, naar de filmzaal. Sinds de verbouwing van het museum ben je dan toch even aan het dwalen door de lange oranje, ondergrondse gang, met aan weerszijden spiegels. En zeker als je met de lift wilt, want er zijn er meerdere en dan heb je natuurlijk de verkeerde. Boven is de ruimte als vanouds en onze voorzitter Jan Beekhuizen opende de bijeenkomst.

Als eerste werd de Algemene Ledenvergadering gehouden (afb. 1). Natuurlijk kwam daar het trieste overlijden van onze secretaris Paul Maas aan de orde. Jan Beekhuizen had namens de leden van de Nederlandse Tin Vereniging gesproken bij de crematie. De heer Toon Hulswé vroeg kort het woord om Paul Maas persoonlijk te gedenken. Hij was een markant figuur en een bijzonder aimabel persoon. Hij en zijn vrouw Mayling, waren een stel, waarvan je al na de eerste ontmoeting de naam

onthield. Vriendelijk en met oprechte belangstelling voor iedereen. Hij was een groot kenner van het Franse tin, waarover hij diepgaande artikelen schreef. Alle aanwezigen konden dit ongetwijfeld onderschrijven en wij hebben hem gemist.

Op de agenda stond het voorstel om de heer Fred Hubert te benoemen als nieuwe secretaris en dat werd met instemmend applaus begroet. Hij dankte voor het vertrouwen en zijn verslag van de vergadering vind u in deze *Tinkoerier*.

Het verdere programma was gewijzigd. Ons lid de heer Aad Penders, zou een PowerPoint presentatie geven over zijn nog te verschijnen boek *Aen taefele*. Een boek rond zijn eigen collectie, dat in het bijzonder gaat over het tafelen in de late Middeleeuwen, met eet- en drinkgerei, dat niet alleen bestaat uit tin, maar ook uit steengoed, aardewerk, glas en hout. De heer Penders was verhinderd, maar Jan Beekhuizen vertoonde de presentatie. Er waren prachtige tinnen voorwerpen te zien uit de vijftiende eeuw, zoals een papkom, een zoutvat en teljoren (zowel rond als rechthoekig), waaronder veel bodemvondsten uit Nederland.

Afb. 2: De gedekte tafel tussen 1400 en 1500

Gedekte tafels, zoals die er tussen 1400 en 1500 in de welgestelde kringen vermoedelijk uit hebben gezien, met lepels en vorken en laatgotische gegraveerde messen (afb. 2). Een grote tafelschotel uit 1450, afkomstig uit Mechelen, met een doorsnede van maar liefst 50 cm. trok natuurlijk de

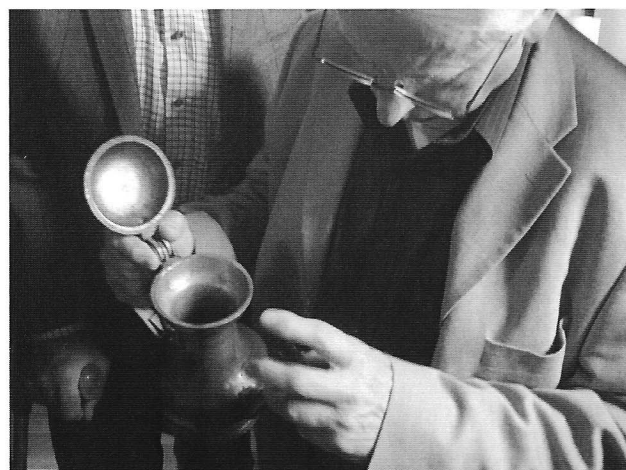
Najaarsbijeenkomst in het Amsterdam Museum

Afb. 3: Een Leidse en een Maastrichtse kan

aandacht. En ook manden vol met aardewerken kannen uit Siegburg, o.a. Jacobakannen en raadskannen, gingen aan ons oog voorbij. Een bijzondere collectie, die in dit boek voor het eerst zal worden getoond en beschreven. Een ideaal uitgangspunt voor het verhaal over laatmiddeleeuwse eetgewoonten. En daar kregen we alvast een voorproefje van.

Een leuk onderdeel van de ledenbijeenkomst is altijd 'Tin en brons uit de collectie van de leden'. Mensen nemen iets mee uit hun collectie, een nieuwe aanwinst, of andere stukken, waarover ze iets willen vertellen, vragen over hebben, of waar ze gewoon trots op zijn. Heel divers wat er op tafel kwam, want er was geen thema aan verbonden. Zo konden we twee prachtige forse kannen bewonderen, één uit Leiden en één uit Maastricht (afb. 3).

Afb. 5: De Jan Steenkan wordt goed bekeken

Afb. 4: Gepoetst dienblad

Een groot dienblad, gepoetst en wel, en ook nog altijd in gebruik, lokte geanimeerde reacties uit van 'au' tot 'waarom niet', want poetsen is een heikel onderwerp (afb. 4). De meeste Nederlandse tinliefhebbers houden toch meer van patina. Maar de eigenaar heeft er zijn ziel in gelegd en vindt het mooi. En daar gaat het om.

Dan was er een Jan Steenkan, uit een veiling van een deel van de verzameling van Anton Philips bij Christie's in 2007. In de catalogus omschreven als negentiende-eeuws. Maar de kan was te dateren laatste kwart zeventiende eeuw/eerste kwart achttiende eeuw (afb. 5). De eigenaar was natuurlijk dolgelukkig met deze bijzondere aankoop. Een ander lid had zelf maar een thema bedacht 'Gezondheid'. Niet dat zijn hele collectie daarop was gericht. 'Ik koop wat ik leuk vind' zei hij en daaruit had hij geput: medicijnschuitjes, zuigflesjes,

Afb. 6: Medicinaal tin

Afb. 7: Kan met leeuwjtje op deksel

medicijnbekertjes, maar ook een theebusje, want aan thee werd een geneeskrachtige werking toegeschreven (afb. 6). Ook had hij een kleine klysterspuit, die gebruikt zou kunnen zijn bij de behandeling van syfilispatiënten.

Na de lunch in Museumcafé Mokum werd het programma vervolgd met een presentatie van Henk van Wijk over de geheimen van de octagonale tinnen kannen. Waar zijn ze gemaakt en hoe? En waar zijn ze gebleven? De octagonale kan is een van de vroegste kanvormen in West-Europa (afb. 7 en 7a).

Het lichaam is peervormig en bestaat uit acht gebogen vlakken, die rusten op een brede holle, ook achtkantige voet. Ook het deksel is achtkantig gewelfd en wordt meestal bekroond met een zittend leeuwjtje of een kantige knop. Zo'n kan heeft een tweekakig scharnier, uitzonderlijk voor die tijd, en een duimrust bestaande uit twee al dan niet gestileerde eikeltjes. Vondsten in Zwitserland tonen aan, dat deze kannen al in de Middeleeuwen voorkwamen. Zij werden gevonden bij opgravingen in kasteel Homberg in Aargau, een kasteel dat in 1356 werd verwoest door een aardbeving. De Engelsen beroepen zich weliswaar op de herkomst, maar Oost-Frankrijk met name het gebied Straatsburg/Wallis, wordt waarschijnlijker geacht. Maar of er ooit definitief antwoord komt op alle vragen? Vermoedelijk niet, zo was de conclusie. Het waren goede vakmensen, deze tinnegieters, dat is zeker. Want dat moet je wel zijn om zulke prestaties te leveren. Generatie op generatie werd de specialistische kennis doorgegeven.

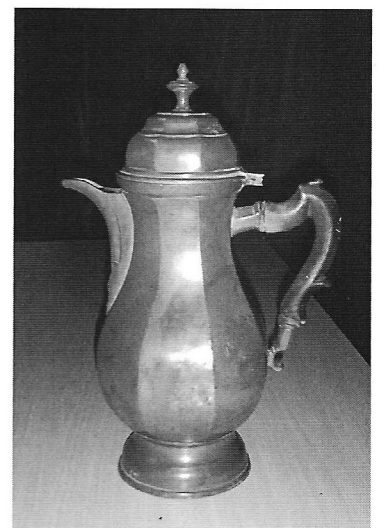
Afb. 7a: Kan met knop op het deksel

(Zie voor uitgebreide informatie over octagonale kannen het artikel van Jan Beekhuizen *Vijf octagonale kannen in Nederlands bezit* in *Pewter Ware* 13, november 2009/Jan Beekhuizen, 1969-2009, 40 jaar Nieuwe Spiegelstraat en *Vijf octagonale kannen in Nederlands bezit - vervolg*, in: *de Tinkoerier*, jaargang 19, nummer 2, december 2011).

Een van de leden had een Duitse achtkantige koffiekkan uit de achttiende eeuw meegebracht, die vanwege de vormgeving mooi aansloot op de lezing (af. 8).

Het mooie van zo'n ledenbijeenkomst is, dat je al die fraaie tinnen voorwerpen van dichtbij kunt bekijken en mag vastpakken. Want wanneer kun je nu een Jan Steenkan in handen nemen, of een octagonale kan.

Die staan in een vitrine in een museum, als ze daar al staan. Een zeer geslaagde dag dus, waarbij we tot slot ook nog een kijkje konden nemen in het Amsterdam Museum, bij de tentoonstelling Mondriaan in Amsterdam 1892-1912. En daar maakten diverse leden gebruik van.

Afb. 8: Achtkantige koffiekkan

Tinnen schoolmaten

Arie Appel

In september 2012 verscheen in het tijdschrift *Meten & Wegen* (orgaan van de Gewichten en Maten Verzamelaars Vereniging) op blz. 3783 t/m 3788 het artikel *De afkortingen N.H.S (afb. 1) en V.S. op maten en gewichten. Voor het volgende artikel is ten behoeve van de publicatie in de Tinkoerier datgene wat tinnen maten betreft uit voornoemd artikel gelicht, en aangevuld met extra informatie plus een beschrijving van een recente aankoop.*

Tinnen schoolmaten in de praktijk

Op diverse tinnen maten uit 1830 en later staat de afkorting N.H.S. ingestempeld. Naast diverse losse exemplaren die ik in de loop van de jaren ben tegengekomen zijn de volgende sets me bekend:

- In het West-Fries Museum te Hoorn bevinden zich twee sets tinnen maten van de Hoornse fabrikant L.B. Ruttenberg. Alle maten zijn geijkt door arrondissementsijker F. Brouwer te Hoorn, de ene set (zes stuks, van Ned. kan t/m dubbele vingerhoed) alle in 1832, de andere (zeven stuks, van Ned. kan t/m vingerhoed) op één na in 1836, alleen de kleinste is geijkt in 1835 (en niet herijkt in 1836). Bovenop het handvat zijn alle maten ingestempeld met N.H.S., behalve de kleinste van de oudste set, omdat deze het handvat mist. De letters op de oudste set zijn 5,5 mm hoog, op de andere set zijn ze 4 mm hoog.

De aanduidingen **Ned. kan** en **vingerhoed** zijn inhoudsaanduidingen die gebruikt werden in de periode 1820 t/m 1869. Het volledige overzicht van die aanduidingen op tinnen maten:

Officiële benaming	Inhoud
Dubbele kan	2 liter
Nederl. kan	1 liter
Halve kan	500 ml
Dubbel maatje	200 ml
Maatje	100 ml
Half maatje	50 ml
Dubbele vingerhoed	20 ml
Vingerhoed	10 ml

Uit deze praktijkgegevens komt een aantal interessante feiten naar voren:

- Al deze maten zijn slechts eenmaal geijkt, terwijl andere tinnen maten toch in veel gevallen vele malen herijkt zijn. Dat het kleinste tinnen maatje van de jongste set niet is meegeijkt met de rest is opmerkelijk.
- Al deze maten vertonen weinig gebruiksslijtage. Het lijkt erop dat ze niet echt zijn gebruikt.
- Het feit dat de tinnen maten onderop een fabrieksmerk dragen duidt er op dat de instempeling N.H.S. geen fabrieksmerk is. Overigens was de voorgeschreven plaats voor het fabrieksmerk op tinnen maten onderop de bodem of op de bovenrand. Dat laatste heb ik nooit gezien.
- Het merk N.H.S. komt voorzover bekend alleen voor in Noord-Holland. Ik veronderstelde daarom al dat de N.H. van het merk staat voor Noord-Holland(se).

In het artikel in *Meten & Wegen* wordt ook de aanduiding V.S. genoemd, die voorkomt op Friese messing gewichten en houten inhoudsmaten. Ik veronderstel dat de V staat voor Vriesland of Vriese, de toen gebruikelijke spelling voor Friesland en Friese. Het is waarschijnlijk dat er ook tinnen maten zijn ingestempeld met de aanduiding V.S. Ik heb daar echter nog geen voorbeelden van gezien.

Tinnen maten volgens de ijkwet

Per 1-1-1820 werd in Nederland het metrieke stelsel ingevoerd, maar slechts voor gewichten en lengtematen. Omdat de inhoudsmaten echter zoveel verschillende toepassingen hadden, die hun eigen vorm en materiaal vereisten, vergde de regeling ervan veel tijd, en werden de metrieke inhoudsmaten later ingevoerd. Op 1 juli 1823 werden de inhoudsmaten voor droge waar ingevoerd, en op 1 april 1830 de vochtmaten voor de kleinhandel. Dat laatste werd geregeld bij Koninklijk Besluit van 22-3-1829 (Stb. no. 5). Over tinnen maten wordt o.a. vermeld:

Zij [fabrikanten van tinnen vochtmaten] zullen wijders gehouden zijn, hunnen naam of hun fabriekmerk aan de buitenzijde des bodems, of op den bovenrand der maat in te slaan.

Tinnen schoolmaten

Verder wordt vermeld dat het gehalte zuiver tin mag variëren tussen 82% en 85%, en dat niet meer dan 18% lood in het mengsel aanwezig mag zijn.

- Limburg neemt overigens een wat uitzonderlijke plaats in wat betreft de maten en gewichten (zie verderop in dit artikel). Zo waren b.v. t/m 1845 de ijkletters hier afwijkend van de rest van Nederland.

Officiële voorschriften

Volgens mijn gegevens was **Holland** van 1814 tot 1840 een provincie van het Koninkrijk der Nederlanden; bij de Grondwetsherziening van 1840 werd het gesplitst in Noord- en Zuid-Holland. Toch was er al vóór die tijd een Provinciaal Blad van **Noord-Holland**! In 1831 (no. 99) wordt echter wel duidelijk gesproken over de **provincie Holland**.

In het Provinciaalblad van Noord-Holland van 1828 vond ik:

No. 17 7-2-1828 Dispositie van den 7 Februarij 1828, no. 28, houdende last, om alle de openbare lagere scholen, van een volledig stel maten en gewigten te voorzien.

Het stel zal moeten bestaan:

- uit een houten nederlandsche elle (mètre), behoorlijk in palmen, duimen en streepen afgedeeld.*
- uit een ijzer gewigt, ter zwaarte van een nederlandsch pond (kilogramme).*
- uit een stel kopere gewigten van vijf nederlandsche oncen tot het wigtje ingesloten. en*
- uit een stel inhoudsmaten van het halve nederlandsche mudde tot en met het halve maatje, ten getale van elf stuks.*

Art. 1: Elk openbaar school, zonder onderscheid, alwaar in dit gewest de reken- of wiskunst wordt geleerd, zal vóór het uiteinde der maand Junij eerstkomende, voor zien moeten zijn van een volledig hier voren omschreven stel maten en gewichten.

In het Provinciaalblad van Noord-Holland van 1829 vond ik:

No. 65 Dispositie van den 4 Junij 1829 no. 33, omtrent de invoering en vervaardiging der Nederlandsche vochtmaten, voor den handel in het klein.

Hierin wordt o.a. iets vermeld over de heer J.J. Maritz, metaalgieter in 's-Gravenhage die gietvormen voor tinnen maten kan leveren.

en in dat van 1830 staat:

No. 85 Dispositie van den 25 Augustus 1830, no. 8, houdende last om alle openbare lagere scholen van een stel tinnen vochtmaten te voorzien van de Nederlandsche kan tot de Nederlandsche vingerhoed, te zamen zeven stuks, welke, tot besparing van kosten, van geene deksels behoeven voorzien te zijn, (etc.).

Verder stond er in 1831 het volgende:

No. 142 Dispositie van den 8 December 1831, no. 6, houdende verzoek om opgave van de OPENBARE lagere scholen, teneinde dezelve van een Stel Tinnen Vochtmaten te voorzien.

Op de boekenzoeksite Picarta vond ik het boek of publicatie: (onderwijs nr. 118.790):

Voorlezing op het algemeene gezelschap der onderwijzers en leden der onderwijzers-gezelschappen van het vierde en vijfde district der provincie Noord-Brabant, gehouden te Eindhoven, den 26sten augustus 1828: zijnde een overzicht van behandeling, hoe men de Nederlandsche maten en gewigten bij het onderwijs tot nut zal aanwenden. J.J. Arkesteijn, 1828 (drukker), beschikbaar: Universiteit van Tilburg.

Het bewijs

Nadat ik al het bovenstaande op een rijtje had gezet stond het voor mij vast:

N.H.S. betekent **Noord-Hollandse Scholen**

V.S. betekent **Vriese Scholen**

Een echt bewijs daarvoor had ik echter niet, totdat de redacteur van *Met en Weg en* me wees op een stukje van de hand van R.P. Siekerman, Amsterdam

Tinnen schoolmaten

over *Meten en wegen in Ouder-Amstel in vroeger jaren*. Hierin wordt de afkorting N.H.S. genoemd en verklaard. De heer Siekerman verwees me desgevraagd naar het Stadsarchief in Amsterdam, en daar vond ik onder genoemd nummer een handgeschreven tekst:

Haarlem den 1 Maart 1832

No. 46

Naar aanleiding van de Provinciale bladen No. 85 van 1830, en No. 142 van 1831, de aanbesteding plaats gehad hebbende, van de leverantie der Tinnenvochtmaten voor de Openbare lagere scholen, geven wij ons de Eer U.E.A.: te kennen te geven, dat ieder stel f5: 15½ kost, dat dezelve behoorlijk geijkt voor den 13e Junij 1832 aan U.E.A.: franco moeten bezorgd worden, tegen afgifte van een recu dat zulks heeft plaats gehad waarop de aannemer alhier betaling zal erlangen

Deze Maten zullen, tot menagement van kosten niet voorzien zijn van dekzels, en omdat dezelve slechts alleen voor het onderwijs en dus niet voor dagelijks gebruik dienen, nimmer behoeven te worden herijkt, en daarom gestempeld worden met de letters N.H.S.: (Noord-Hollandsche Scholen) en bestaan in zeven stukks, dat is

Eene Nederlandsche Kan of litre.

Eene halve Kan.

Het dubbelde Maaasje.

Het Maaasje of de Cilitre

Het halve Maaasje.

De dubbelde vingerhoed.

De vingerhoed of Centilitre.

Om ons nu in staat te stellen, den Aannemer L.:B.: Ruttenberg in staat te stellen ter behoortijker tijd te kunnen voldoen verzoeken Aan het Gemeente Bestuur van Ouderamstel (etc.)

Tinnen schoolmaten

Een bevestiging vond ik nog in het archief te Den Haag bij een archiefnummer dat ik van Arend Damman heb gekregen (ARA, 2.04.53.17/100). Daar vond ik een gedrukt stuk Bestek en Conditie, en bij artikel 4 staat:

Deze maten en gewigten zullen alle ter voorkoming dat dezelve niet aan den herijk onderworpen zullen zijn, door den aannemer moeten gebrand worden met het merk N.H.S. (Noord Hollandsche Scholen) en bij den arrondissement-ijker te Haarlem.... (etc.).

Als andere provincies niet zo'n merk hebben aangebracht op hun schoolmaten en -gewichten is het mogelijk dat die dan wél herijkt zijn, als ze b.v. na opheffing van een school voor de handel zijn gebruikt. Maten en gewichten van 1828 (en tinnen maten van 1830 en enkele volgende jaren) van andere provincies zijn dus mogelijk ook schoolmaten en -gewichten, en die kans is groter als ze maar eenmaal geijkt zijn. Ik heb in mijn collectie een tinnen decilitermaatje met opschrift MAATIE (D-L), éénmaal geijkt in 1830 door A. Proot, Arnhem. Bovenop het oor staat een O ingeslagen. Kan dat een aanduiding zijn voor schoolgebruik (de O van Onderwijs) ? De tinnegieter is I.G. Wilmsen, een naam die niet in het boek van Houben als fabrikant van maten wordt vermeld. Dit betreft tinnegieter J.G. Wilmsen te Deventer, bekend tussen ca. 1830 en ca. 1850.

In dezelfde map te Den Haag zitten van allerlei provincies brieven met betrekking tot de aanbesteding van de schoolmaten en -gewichten. Ook zijn daar de Vlaamsche provincien bij. België maakte immers van 1815 tot 1830 deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden. Omdat België voor 1815 deel uitmaakte van Frankrijk was daar het metriek stelsel al in gebruik, lang voordat het door Nederland werd ingevoerd. Als Nederlandse geschiedenisboekjes iets over het metriek stelsel vermelden wordt doorgaans met zekere trots geschreven dat Nederland het tweede land ter wereld is dat het metriek stelsel heeft ingevoerd. Waarschijnlijk staat dat in Belgische geschiedenisboekjes toch anders.

Het huidige België was sinds 1795 een deel van Frankrijk, en toen Frankrijk in dat jaar als eerste land ter wereld het metriek stelsel invoerde werd dat ook gelijk in het gebied van het huidige België gedaan. In 1796 volgde Luxemburg.

De metrologische situatie in de jaren 1815 t/m 1819 in het huidige België plus de Nederlandse provincie Limburg was in feite vrij bizar. Dit gebied maakte in die jaren deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden maar had een ander stelsel van maten en gewichten dan de rest van het koninkrijk.

In het huidige Nederland minus Limburg werd het metriek stelsel pas in 1820 ingevoerd, en dan nog alleen voor de gewichten en lengtematen. De inhoudsmaten voor droge waar volgden in 1823 en de inhoudsmaten voor natte waar (waaronder de tinnen maten) pas in 1830.

Omdat echter in de Zuidelijke Nederlanden (het huidige België, Luxemburg en de Nederlandse provincie Limburg) dat alles allang in gebruik was zijn daar al vóór 1830 metrieke tinnen maten te vinden. Zo heb ik in mijn collectie een tinnen maatje met de maataanduiding $\frac{1}{2}$ N. MAATIE en geijkt met het Nederlandse leeuwte en de Nederlandse jaarletter B van 1821. Het maatje is vervaardigd door een Maastrichtse tinnegieter met een naam die wel heel bekend klinkt: L. van Beethoven.

In het huidige Nederland minus de provincie Limburg werden de tinnen maten voor schoolgebruik pas in 1830 en latere jaren ingevoerd. In een brief van 26-1-1828 werden toch tinnen maten genoemd, met de aantekening Deze periode alleen voor de Vlaamsche provincien. De samenstelling van de set Vlaamse tinnen maten was wat anders dan later in Nederland: Een stel tinnen vochtmaten van den dubbelen kan tot het halve maatje ten getale van zes stuks.

Tinnen schoolmaten

Aanbesteding

In de brieven in het Haags archief worden namen genoemd van aannemers die de maten en gewichten voor de scholen mochten leveren. Niet altijd is duidelijk of deze personen ook inderdaad de uiteindelijke leveranciers waren. Ik heb gevonden:

Noord-Holland	J.H. Kiesouw, Amsterdam
Drenthe	G.W. Kortenhorst, Deventer
Drenthe	werkplaats uit Eindhoven
Overijssel	G.W. Kortenhorst, Deventer
Groningen	Rousselot, Rotterdam, ijzeren maten
Groningen	R.P. Stratingh, Groningen (aanbesteed)
Limburg	L. van Beethoven, Maastricht (tinnen maten in 1828)
Oost-Vlaanderen	H. Hisette, Gent
West-Vlaanderen	Henry Jonnaert Heltsel (?), Brugge

In *Metten & Wegen* op blz. 3213 wordt door J. Westers iets vermeld over tinnen schoolmaten voor de provincie Groningen. De maten zijn gefabriceerd door de weduwe Wobbenius Rienewerf te Groningen en geijkt in 1830 door arrondissementsijker H. Bellinga te Winschoten. Er wordt niets vermeld over een bijzondere aanduiding voor schoolgebruik. In het artikel wordt gesproken van volledige series maar een serie tinnen maten is eigenlijk pas volledig met de 2 liter. Die maat zat wel bij de serie schoolmaten voor Vlaanderen, maar daar misten weer de twee kleinste. De set tinnen maten in Groningen bestond uit zes stuks, van 1 Ned. Kan t/m 1 Vingerhoed, en droeg geen speciaal merk voor schoolgebruik; er zijn 128 stellen geleverd.

In *Metten en wegen in Friesland* wordt op blz. 139 door M.A. Holtman iets vermeld over de schoolmaten en -gewichten voor Friesland. In 1828 wordt de levering van 299 stellen gegund aan G.K. Olijnsma en Comp. te Jelsum. Zij noemden zich in 1831 *Fabrikanten van Ellen, Graan- en Tinnen Vochtmaten* maar fabriceerden als blikslagers voornamelijk ijzeren en blikken maten. Tinnen maten zijn van hen vrijwel niet bekend.

Recente aanwinst

In oktober 2012 kocht ik een tinnen maatje dat vermoedelijk een schoolmaat is (afb. 2). Het maatje is éénmaal geijkt in 1830 door de Nijmeegse arrondissementsijker J.C. Roukens (afb. 3). Deze Roukens is overigens ook bekend als tinnegieter. Ik heb in mijn collectie een ½ Ned. Kan uit 1830 met zijn gietersmerk I.C.R. in de band van een kroon boven een roos.

De nu gekochte maat heeft echter als gietersmerk de vrij primitief gesneden letters IAB/NYM wat volgens Dubbe (1978, blz. 366) staat voor Johan Antoon Bartels te Nijmegen (afb. 4). Op het verticale deel van het oor staat $\Leftarrow O \Rightarrow$ 2 MAATJES (afb. 5). Gezien de verdeling is de aanduiding $\Leftarrow O \Rightarrow$ het eerst ingeslagen en daarna de maataanduiding. Ik vermoed daarom dat de O staat voor onderwijs en dat dit dus een schoolmaat betreft. Het feit dat de maat slechts éénmaal is geijkt ondersteunt dat vermoeden. Wel vertoont de maat wat gebruikssporen, maar die kunnen van latere datum zijn.

Slot

Ik heb na deze vondsten nog gewacht met publiceren totdat ik ook van de betekenis van V.S. een bewijs had gevonden, en wat meer duidelijke voorbeelden uit andere provincies had, maar dat is nog niet het geval. Wel wil ik hierbij een oproep doen aan eenieder die iets van dit soort voorwerpen in de collectie heeft, ook van andere provincies. In andere provincies had men waarschijnlijk niet een bepaalde instempeling, maar wel zullen daar ongebruikte en éénmaal geijkte tinnen maten uit 1830 en enkele volgende jaren (het huidige Nederland minus Limburg) of 1828 (het huidige België plus de Nederlandse provincie Limburg) van te vinden zijn. Ook zal in andere provinciale bladen en andere publicaties iets hierover te vinden zijn. Hopelijk leiden die gegevens tot een vervolgartikel.

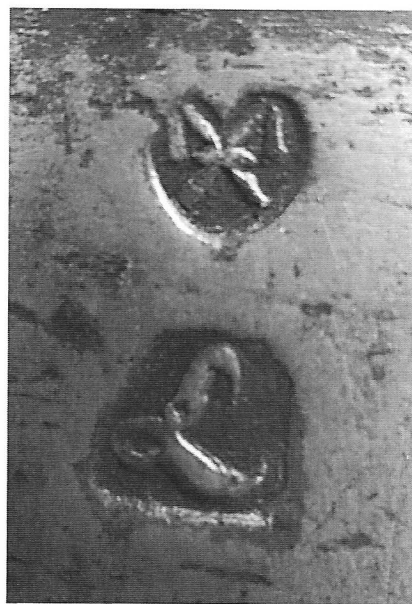
Tinnen schoolmaten

Afb. 1: N.H.S. op een messing gewicht

Afb. 2: Maatje van Johan Antoon Bartels

Afb. 3: IJkmerk van J.C. Roukens 1830

Afb. 4: Merk van J.A. Bartels in gesneden letters

Afb. 5: Maataanduiding 2 maatjes

Ontdekking op Texel

Tekst en fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

Afb. 1: Voorzijde Museum Kaap Skil

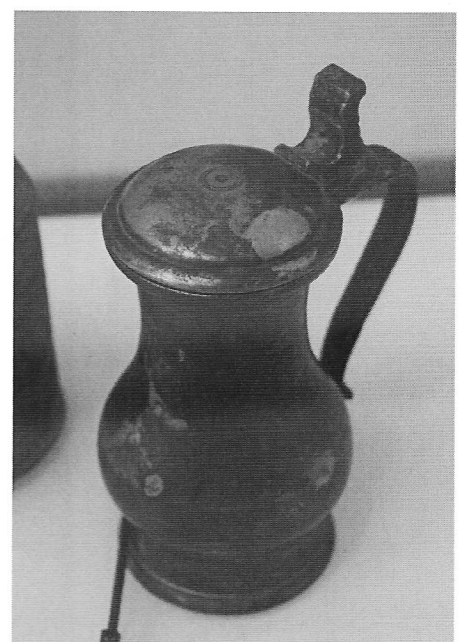
Ontdekking op Texel

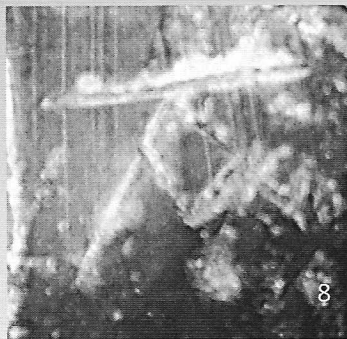
Afb. 2: Twee Amsterdamse kannen in de opstelling

Onlangs bezocht ik KAAP SKIL, het museum van Jutters & Zeelui in Oudeschild op Texel (afb. 1). Tot mijn verbazing zag ik in een vitrine twee Amsterdamse kannen (afb. 2) en iets verderop in een andere vitrine nog een Amsterdams kannetje (afb. 3). Verder waren er nog enkele tinnen objecten, waaronder een raadsheertje, een bordje en een papkom. Alle voorwerpen zijn door duikers gevonden in respectievelijk het Flessenwrak en het Schervenwrak en door hen in bruikleen gegeven aan het museum.

Benieuwd of de kannen goed gedocumenteerd waren, zocht ik contact met de conservator. Deze ontving mij zeer enthousiast en beloofde mij alle medewerking. De verrassing moest nog komen.

Afb. 3: Amsterdams kannetje

Ontdekking op Texel

Enige tijd geleden kwam hij in het bezit van een tinnen kan, die hij aan het museum heeft geschonken: een schoonheid van een tinnen bodemvondst (afb. 4). Deze kan moet aan één kant in de klei gelegen hebben en vertoont daar een prachtige goudpatina. De andere kant heeft een patina met uitdroogringen (afb. 5). Het scharnier is eenkakig en de duimrust heeft de vorm van een horizontaal balkje (afb. 6). Deze kan is gemerkt in het medaillon op het deksel met links waarschijnlijk het gietersmerk. In het bovenste deel zijn drie kannen afgebeeld, daaronder een deels weggesleten initiaal G of C, mogelijk deel uitmakend van twee initialen. Het rechter merk is een stadswerk in de vorm van een gekroonde toren met daaronder mogelijk ook de initiaal G of C (afb. 7).

Afb. 4 en 5: Bodemvondst, gevonden tussen Den Burg en De Waal
Afb. 7: Gieters- en stadswerk
Afb. 8: Gotische letter A
Afb. 9: Maatpegel, rechts van het handvat

Het zou het Alkmaarse stadswerk kunnen zijn. Dit op grond van de nabije ligging ten opzichte van Texel. Maar ook Middelburg heeft een toren in het stadswerk. Het is een feit dat er ook uit Middelburg schepen voeren op Texel.

Op het handvat en aan de binnenkant van het deksel staat een huismerk in de vorm van de letter A in gotisch schrift (afb. 8). Aan de binnenkant van de hals is rechts van het handvat een maatpegel aangebracht (afb. 9). De vormgeving en de merken duiden op een datering van het vierde kwart zestiende eeuw.

De kan is enige tijd geleden gevonden tijdens het ploegen van een akker tussen Den Burg en De Waal. Op een deukje na en een paar kleine beschadigingen is de kan een perfecte staat. Hij behoort niet tot de standaardcollectie van het museum, omdat hij niet opgedoken is.

Hoogte: 22,2 cm, doorsnede voet: 9,5 cm.

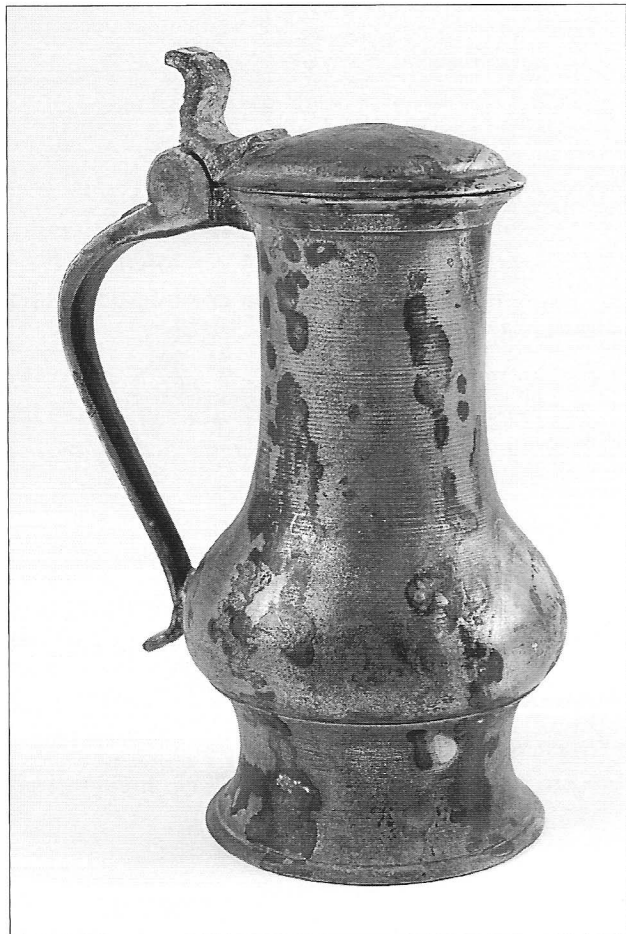
Een prachtige vondst met nooit eerder gepubliceerde merken.

Een bijna gelijke bodemvondst kan staat afgebeeld in Tin uit Europese landen op blz. 13 en is als volgt omschreven: *Rembrandtkan, 17e eeuw, gemerkt op het deksel in het medaillon. Het wapen, zoals dat voorkomt op deze kan is het stadswerk van Middelburg. IM zijn de makerinitialen, waarover verder niets bekend is*¹.

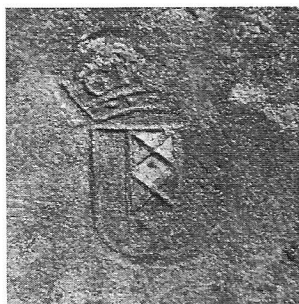
Er wordt gesuggereerd dat veel van dit gevonden tin in de collectie van het museum handelswaar was. Maar dit geldt naar mijn mening in ieder geval niet voor de maatkannen die immers Amsterdams geijkt zijn en daardoor niet elders werden gebruikt. Op de schepen werden ongetwijfeld alcoholische dranken gebruikt en diende men zich te houden aan een dagelijks rantsoen.

Alle objecten in het Flessenwrak zaten in één kist. Hierbij volgen de foto en de beschrijving van het opgedoken tin:

Ontdekking op Texel

Afb. 10: Amsterdamse kan

Afb. 10A: Stadsmark

Afb. 10B: Ijkmeken

Afb. 10 Maatkan, Amsterdam

Tweekakig scharnier met haakvormige duimrust.

Gemerkt aan de binnenkant van het deksel:
stadsmark van Amsterdam met gietersinitialen
GI(N) = waarschijnlijk Gijsbert Jan Noordink,
Amsterdam, geboren omstreeks 1721, in
ondertrouw in 1744, 1749 en 1759.

Adres: Bloedstraat, Nieuwendijk en de Kalverstraat.
Hij was werkzaam van omstreeks 1744 tot zijn
overlijden in 1788 te Deventer (afb. 10a).

Links van het handvat ingeslagen ijkmerken in de
vorm van het stadswapen van Amsterdam en een
rad = waarschijnlijk van Jan van Craayestein, ijker in
Amsterdam tussen 1719 en 1744. Aan de
binnenkant van de hals is rechts van het handvat
een maatpegel aangebracht. De draairingen op de
kan zijn duidelijk zichtbaar (afb. 10c).

Hoogte: 20,2 cm

Doorsnede voet: 9,0 cm

Inv. nr: 0613 - JCB0058

Gevonden in het Flessenwrak.

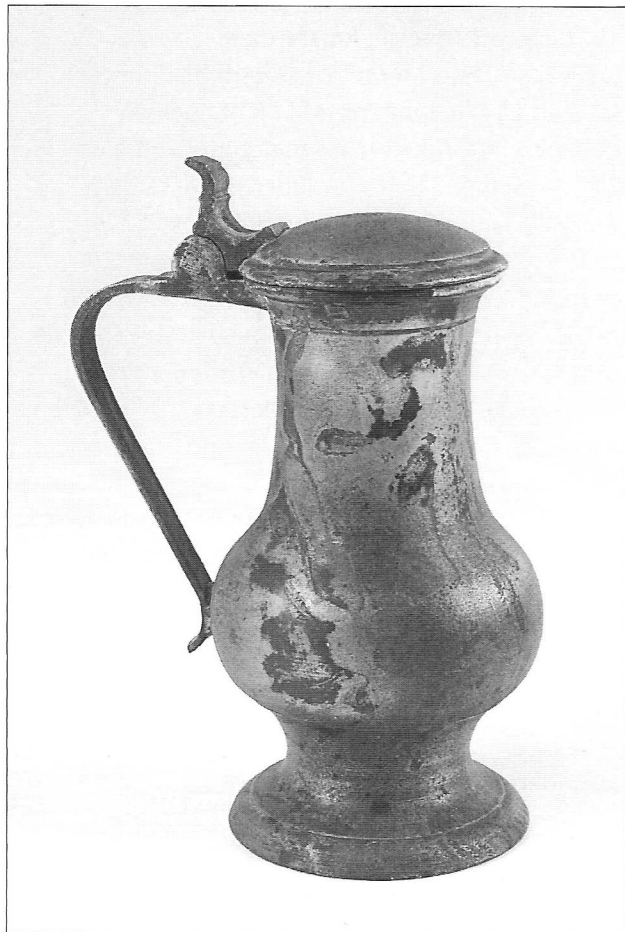
Literatuur gieter en ijkmerken:

B. Dubbe e.a. - Nederlandse Tinnegieters &
Tinmerken, Amsterdam 2009, blz. 102, nr. 2520
(merk niet bekend bij Dubbe).

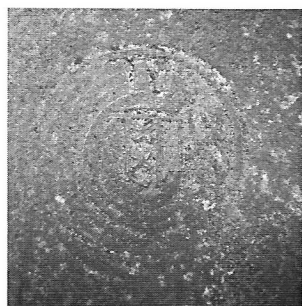
R.J. Holtman - Ijkersmerken op voormetrieve
Amsterdamse tinnen maten, in: Meten & Wegen,
september 2001, no. 115, blz. 2737, afb. 7.

J.F.H.H. Beekhuizen - Pewter Ware 20 - Tin Tefaf
2012, Amsterdam 2012, blz. 15.

Ontdekking op Texel

Afb. 11: Amsterdamse kan

Afb. 11A: Stadsmerk

Afb. 11B: Ijkmerken

Afb. 11 Maatkan, Amsterdam

Tweekakig scharnier met haakvormige duimrust. Gemerkt aan de binnenkant van het deksel: stadsmerk van Amsterdam met niet leesbare gietersinitialen (afb. 11a).

Links van het handvat ingeslagen ijkmerken in de vorm van het stadswapen van Amsterdam en een rad = waarschijnlijk van Jan van Craayestein, ijker in Amsterdam tussen 1719 en 1744 (afb. 11b). Aan de binnenkant van de hals is rechts van het handvat een maatpegel aangebracht.

Hoogte: 16,4 cm

Doorsnede voet: 7,2 cm

Inv. nr: 0613 - JCB0059

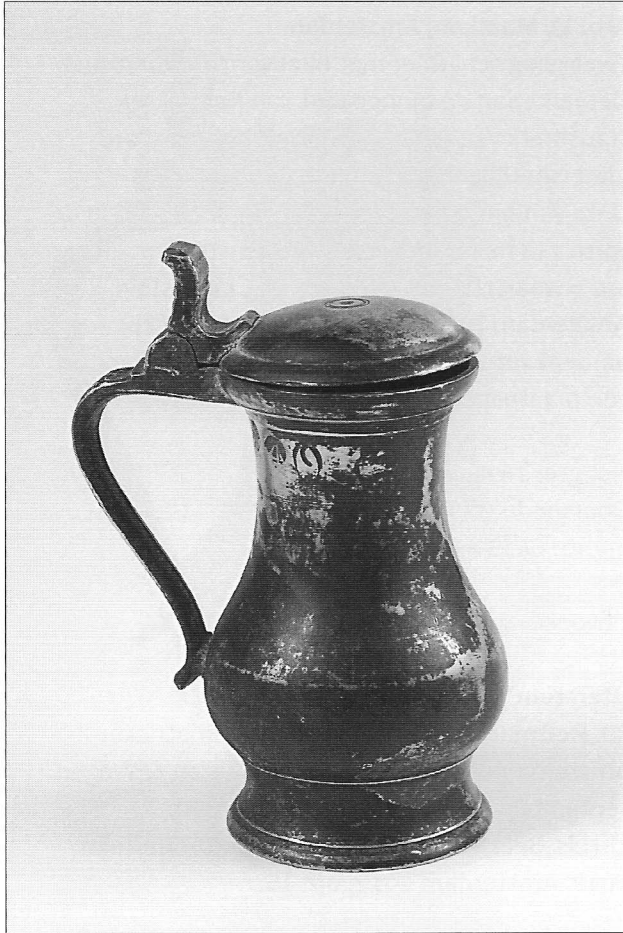
Gevonden in het Flessenwrak.

Literatuur ijkmerken:

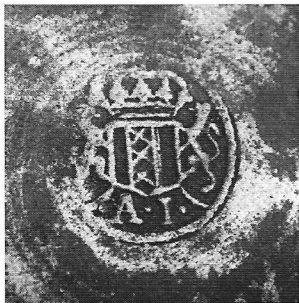
R.J. Holtman - Ijkersmerken op voormetrieve Amsterdamse tinnen maten, in: *Metten & Wegen*, september 2001, no. 115, blz. 2737, afb. 7.

J.F.H.H. Beekhuizen - *Pewter Ware 20 - Tin Tefaf 2012*, Amsterdam 2012, blz. 15.

Ontdekking op Texel

Afb. 12: Amsterdamse kannetje

Afb. 12A: Stadsmark

Afb. 12B: Ijkmerken

Afb. 12 Maatkannetje, Amsterdam

Tweekakig scharnier met haakvormige duimrust. Gemerkt aan de binnenkant van het deksel: stadsmerk van Amsterdam met gietersinitialen AI = waarschijnlijk Andries Jildens, Amsterdam, geboren 1749, werkzaam van omstreeks 1776 tot 1797. Poorter in 1776, ondertrouw in 1777, overleden 1797 (afb. 12a).

Rechts van het handvat ingeslagen ijkmerken in de vorm van het stadswapen van Amsterdam met initialen IVO, een bootje en de letter O. De initialen IVO van de ijkmeester zijn van Joannes van Oort Dirksz., werkzaam te Amsterdam tussen 1800 en 1820. Aan de binnenkant van de hals is rechts van het handvat een maatpegel aangebracht (afb. 12b).

Hoogte: 12,1 cm

Doorsnede voet: 5,3 cm

Inv. nr: JCB0084

Gevonden in het Schervenwrak.

Literatuur merk en ijkmerken:

R.J. Holtman - Ijkersmerken op voormetrieve Amsterdamse tinnen maten, in: Meten & Wegen, september 2001, no. 115, blz. 2738, vergelijk afb. 10a/b.

Catalogus - Van tin gegoten - uit tin genoten, tentoonstelling ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum van de Nederlandse TinVereniging, Amsterdam 2004, blz. 206 207 en 208.

B. Dubbe e.a. - Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken, Amsterdam 2009, blz. 93.

J.F.H.H. Beekhuizen - Pewter Ware 20 - Tin Tefaf 2012, Amsterdam 2012, blz. 9, 15, 19 en 21.

Ontdekking op Texel

Afb. 13: Vijf medicijn- of olie- of voorraadbuisjes

Afb. 13 Vijf medicijn-, olie- of voorraadbuisjes

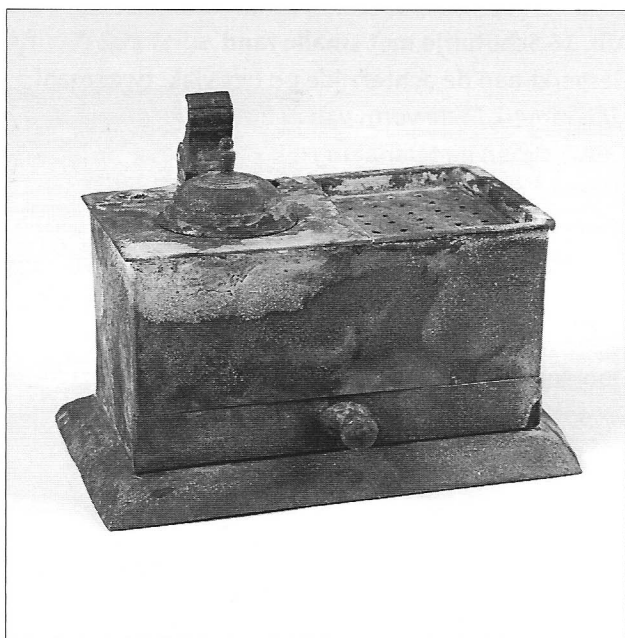
Niet gemerkt. De afsluitdopjes hebben geen schroefdraad en één dopje ontbreekt. Deze busjes zaten in dezelfde verpakking als de klisteespuit.

Hoogte: 11,0 cm

Doorsnede bodem: 6,2 cm

Inv. nr: 0612-JCB0055

Gevonden in het Flessenwrak.

Afb. 14: Raadsheertje met lade

Afb. 14 Raadsheertje met lade

Het trekkertje van de lade in de vorm van een morenkopje.

Gemerkt aan de buitenkant van de bodem: weggesleten stadsmerk van Amsterdam met niet leesbare gietersinitialen (afb. 14a). 18e eeuw.

Hoogte: 10,0 cm

Lengte: 13,1 cm

Breedte: 8,5 cm

Inv. nr: 0614-JCB0060

Gevonden in het Flessenwrak.

Afb. 14A: Stadsmerk

Ontdekking op Texel

Afb. 15: Klisterspuit

Afb. 15 Grote klisterspuit met afsluitdop

In het houten handvat zat nog het oorspronkelijke houten spuitje. Gezien de vondstomstandigheden moet deze klisterspuit midden 18e-eeuws zijn. Samen gevonden met de vijf busjes. Niet gemerkt.

Lengte: 31,0 cm

Inv. nr: 0057-JCB0057

Gevonden in het Flessenwrak.

Afb. 16: Schoteltje

Afb. 16 Schoteltje met smalle rand

Gemerkt aan de achterzijde op het vlak: tweemaal gietersmerk in de vorm van een engeltje en deels weggesleten gietersnaam HERMEN CRUL en kwaliteitsaanduiding ENGELS TIN = mogelijk Hermen J. Crul, Amsterdam, gehuwd 1687, werkzaam ongeveer 1687 tot 1744. Adres: Warmoesstraat. Overleden 1744 (Afb. 16a).

Doorsnede: 26,0 cm

Breedte rand: 3,6 cm

Inv. nr: GJB1023

Gevonden in De Lelie.

Literatuur gieter:

B. Dubbe e.a. - Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken, Amsterdam 2009, blz. 82, nr. 1469.

Afb. 16A: Gietersmerken

Ontdekking op Texel

Afb. 17: Schoteltje

Afb. 17 Schoteltje met smalle rand

Gemerkt aan de achterzijde op het vlak: gekroonde roos met in het hart van de roos letter F voor Fijntin en in de band van de kroon gietersinitialen HK en engelmerk met gietersnaam H KOCK = waarschijnlijk Hendrick Kock, Rotterdam, meester 1732, werkzaam 1732 tot 1787, overleden 1787. In de periode 1736 - 1761 wordt hij regelmatig genoemd als hoofdman van het Rotterdamse tinnegietersgilde (afb. 17A).

Doorsnede: 27,1 cm
Breedte rand: 2,8 cm
Inv. nr: JCB0101

Literatuur gieter:

B. Dubbe e.a. - Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken, Amsterdam 2009, blz. 310, nr. 2210.

Afb. 17A: Gietersmerken

Afb. 18: Diepe bak

Afb. 18 Diepe tinnen bak met smalle rand

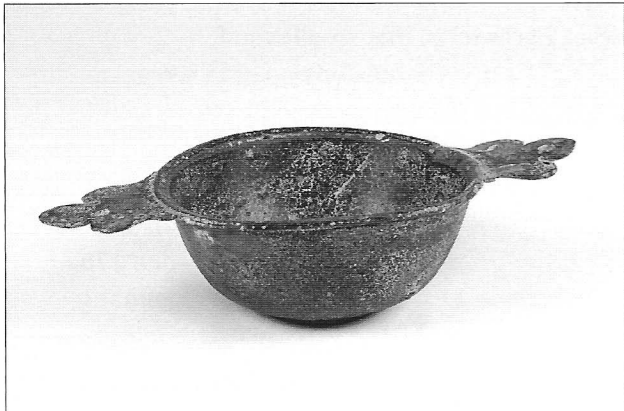
Gemerkt aan de achterzijde op het vlak: gekroonde roos met in de band van de kroon gietersinitialen NB of MB (afb. 18A). Volgens de vondstomstandigheden zou deze bak midden 18e-eeuws moeten zijn.

Hoogte: 7,8 cm
Doorsnede: 32,5 cm
Breedte rand: 3,0 cm
Inv. nr: JCB(2)

Afb. 18A: Gekroonde roos

Ontdekking op Texel

Afb. 19: Brandewijnkom

Afb. 19 Brandewijnkom

Twee handvatten in de vorm van de fleur de lis.
Gemerkt op een van de handvatten: gekroonde roos met deels weggesleten gietersinitialen A(?) en fleur de lis? (afb. 19A)

1e helft 17e eeuw.
Hoogte: 5,5 cm
Lengte: 22,0 cm
Doorsnede bak: 12,2 cm
Inv. nr: JCB0002

Afb. 19A: Gekroonde roos

Afb. 20: Sluitgewichten

Afb. 20 Zes sluitgewichten

In het wrak van de Lelie werden in één kist zes Neurenbergse sluitgewichten gevonden, alle vervaardigd door dezelfde gieter en alle voorzien van dezelfde eigenaarsinitialen SP (afb. 20A). Respectievelijke maataanduidingen: 8, 4, 2, 1, 16 en 16. Alle gewichten gemerkt op het scharnierend deksel: gietersmerk in de vorm van een handboog = Leonhard Weinmann, gewichtmaker te Neurenberg, meester 1687. In 1693 neemt hij het merk met de pijl en boog over van zijn vader Georg Bernhard Weinmann (meester 1641, *Geschworener* 1653 en 1685, overleden waarschijnlijk in 1693). Verder wordt Leonhard Weinmann nog vermeld in 1716 als *Geschworener* en is ook na deze datum nog werkzaam geweest. Datum van overlijden is onbekend (afb. 20B).

Inv. nr: FD0578/0579/0543 en JCB0088/0089/0090.

Afb. 20A: Initialen SP

Afb. 20B: Handboog

Literatuur merk:

D.A. Wittop Koning/G.M.M. Houben - 2000 jaar gewichten in Nederland, Lochem-Poperinge 1980, blz. 109, nr. 36 en blz. 111, nr. 36.

H.P. Lockner - Die Merkzeichen der Nürnberger Rotschmiede, München 1981, blz. 135, nr. 994.

Ontdekking op Texel

Afb. 21: Tinrol met drie stempels (foto museum Kaap Skil)

Afb. 21 Tinrol

Verder heeft het museum nog enkele rollen tin in bruikleen uit de collectie van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Mogelijk waren deze bestemd voor de tinnegieter als ruwmateriaal. Zij zijn voorzien van diverse grote stempels, die waarschijnlijk de herkomst aanduiden. In totaal zijn er 359 rollen opgedoken met een gezamenlijk gewicht van 1514 kilogram. Op een van de rollen staat de tekst SEIFFEN*ZIN*VON*DER*PLATTEN. Het woord PLATTEN refereert naar de plaats Horní Blatná (omgeving Karlsbad), onder Boheems bewind Platten genoemd². De jaartallen in de stempels variëren van 1556 tot 1630.

Ook het Scheepvaartmuseum in Amsterdam toont in een vitrine (afdeling Gouden Eeuw) een aantal van deze rollen, waarvan er vijf voorzien zijn van drie of meer stempels. Bij de omschrijving staat vermeld: *rollen van tin of lood afkomstig uit Duitsland of Tsjechië*. Alle rollen zijn ongeveer 22,0 cm lang en wegen gemiddeld 4,2 kilogram.

In een van de stempels duidelijk het jaartal 1588 (afb. 21A) en mogelijk het stadsmerk van Horní Blatná. Het gekruiste gereedschap is nog enigszins

Afb. 21A: Stempel met jaartal 1588

te onderscheiden. Horní Blatná heeft deze gereedschappen ook in het stadswapen.

1 J.F.H.H. Beekhuizen - Tin uit Europese landen, Amsterdam 1979, eigen uitgave, blz. 13 (links boven).

2 Thijs van Maarleveld/Alice Overmeer - Maritime archaeology and intermediate trade during the Thirty Years' War, in: *The Journal of Archaeology of the Low Countries* (4.1 (2012).

Ontdekking op Texel

Samengevat:

Flessenwrak

Zo genoemd vanwege de vele flessen aan boord:

- 2 Amsterdamse kannen
- 5 medicijn-, olie- of voorraadbusjes
- 1 raadsheertje
- 1 klisterspuit

Schervenwrak

Bijna alleen maar scherven gevonden:

- 1 Amsterdams kannetje

Pijpenwrak

Vanwege een grote hoeveelheid Goudse pijpen:

- 1 bordje met smalle rand
- 1 diepe bak met smalle rand

De Lelie

Een fantasiernaam:

- 1 bordje met smalle rand
- 6 bronzen/messing sluitgewichten

De Rob

Waarschijnlijk de echte naam van een gecharterd VOC-schip, vergaan einde 1639 of begin 1640:

- 1 brandewijnkom

JCB = duiker Jacob Cornelis Betsema

GJB = duiker Gerrit Jan Betsema

FD = duiker Flip Duinker

Met dank aan de heer Gerrit Gerrits, collectiebeheerder museum Kaap Skil.

Geïnteresseerden in de archeologie van Texel doen er goed aan het volgende boek te bestellen:

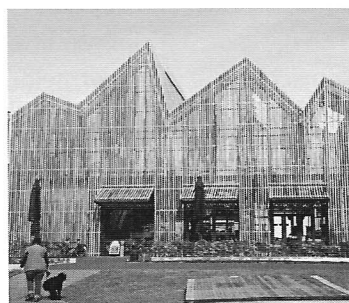
Arent D. Vos - *Onderwaterarcheologie op de Rede van Texel* Waardstellende onderzoeken in de westelijke Waddenzee (Burgzand), Amersfoort 2012. Uitgave van Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. ISBN nummer: 9789057991943.

Zie ook:

Césérine Abbenes - Een stormachtige geschiedenis. Onderzoek op de rede van Texel, in: *Vind, geschiedenis, archeologie, kunst en antiek*, nr. 08, 2012/2013, blz. 74 t/m 77.

Het museumgebouw

In 2012 is het gebouw bekroond met de Daylight Award en is tweede geworden bij de Nationale Houtarchitectuur prijs 2012. Dit jaar is het bekroond met de Architizer A + Award, een internationale prijs voor het mooiste museumgebouw, wereldwijd. In juli kwam Kaap Skil terecht op de korte lijst voor het World Architecture Festival in de categorie cultuur

KAAP SKIL
Heemskerckstraat 9
1792 AA Oudeschild
Tel: 0222 - 314956
www.kaapskil.nl

Geijkte voormetrieke tinnen maten uit Groningen en Assen

Tekst: Jan-Paul Wortelboer - Foto's: R.J. Holtman

Inleiding

Circa 15 jaar geleden verwierf ik een cilindrische tinnen kan, gemaakt in de stad Groningen door Jan Hillebrand Rienewerf en voorzien van een hoofdletter D. Bovendien waren nog drie jaartallen afgeslagen: 21, 22 en 23. Het was duidelijk dat deze betrekking hadden op de jaren 1821-1823. De antiquair waarmee ik zaken deed wist niet wat die letter D betekende.

Enkele jaren later toonde ik deze kan aan de heer M.A. Holtman te Kantens, die aanvankelijk iets mompelde in de geest van: Een stad-Groninger kan, niets bijzonders, waarop ik hem op de letter D attendeerde. Dit had tot gevolg dat zijn enthousiasme zienderogen steeg. Wat bleek: dit was de eerste tinnen kan die hij onder ogen kreeg met de keur van Assen: de D van Drenthe. De tijd schreed voort en het bleef de enige bekende kan, gekeurd met de letter D.

Westers [1] geeft in zijn boek over Groninger tin een niet limitatieve opsomming van vijf geijkte kannen, waarbij ook de hiervoor genoemde kan wordt genoemd, geijkt met de letter D. Hij merkt daarbij op dat geijkte kannen niet veel voorkomen.

Recentelijk doken in verschillende collecties vijf tinnen kannen op, voorzien van de letter D: twee Rembrandtkannen en drie cilindervormige kannen, waarmee de teller voor in Assen geijkte kannen plots van één op zes stond. Verheugend enerzijds, maar ik was ook een illusie armer, want ik dacht dat ik de enige geijkte kan bezat die in Assen was geijkt. Een oproep in *de Tinkoerier* voor in Groningen en Drenthe geijkte kannen leverde geen enkel positief resultaat op. In de collectie van het Groninger Museum werden geen geijkte tinnen kannen aangetroffen (mededeling van Egge Knol). Het Drents museum blijkt één in Assen geijkte tinnen kan te bezitten. De conclusie kan dan ook niet anders luiden dat geijkte voormetrieke tinnen kannen redelijk zeldzaam zijn.

De voormetrieke tinnen kannen die in Groningen zijn geijkt, zijn voorzien van het stad-Groninger

wapenschild en instempeling van één of meer jaartallen. Bijvoorbeeld 58 voor 1758 of 14 voor 1814.

De in Groningen vervaardigde kannen die in Assen zijn geijkt, zijn ingestempeld met de D van Drenthe en uiteraard ook voorzien van een of meer jaartallen, op dezelfde wijze als de in Groningen geijkte kannen. In Assen werd voor het eerst in 1753 geijkt en de herijk diende om de twee jaar te geschieden. Het was toegestaan om in plaats van het gehele jaartal slechts de laatste twee cijfers af te slaan [2]. Omdat de metrieke inhoudsmaten voor natte waren in 1830 werden ingevoerd, konden de voormetrieke natte maten nog tot en met 1829 worden herijkt.

Op de landdag van Drenthe, gehouden in maart 1753, komt er een nieuw reglement op het ijken. Er wordt een ijker benoemd voor alle ellen, maten en gewichten in de vijf dingspelen (Zuidenveld, Rolde, Beilen, Noordenveld en Oostermoer) en deze ijker moest in Assen wonen. De ijker in Assen wordt Gerhardus van der Veen. Na diens overlijden in 1770 opgevolgd door Albert Bos, die nog als zodanig wordt vermeld in 1785. Uit de hierna vermelde gegevens blijkt dat ook in Assen nog in 1829 werd geijkt/herijkt.

In Assen geijkte voormetrieke tinnen kannen komen niet veel voor. Merkwaardigerwijs zijn er inmiddels meer geijkte kannen bekend die in Assen zijn geijkt, dan in de stad Groningen. Louter toeval, zo komt mij voor; men zou het tegenovergestelde verwachten. Het feit, dat de voormetrieke maten vanaf 1830 niet meer mochten worden gebruikt, is er ongetwijfeld debet aan dat er veel materiaal verloren is gegaan. Bovendien was Drenthe een dunbevolkt gebied: op 1 januari 1832 bestond de gehele Drentse bevolking uit 64.888 zielen.

Overigens werd er al ver voor 1753 geijkt te Meppel; de tinnen kannen die in Meppel werden gebruikt zijn gemerkt met het provinciale wapen: Madonna met kind. Hiervan zijn zeker vier geijkte kannen bewaard gebleven. Het Drentse zilver werd in de achttiende eeuw eveneens gekeurd met het wapen Madonna met kind. De keurkamer bevond zich in Meppel, vandaar.

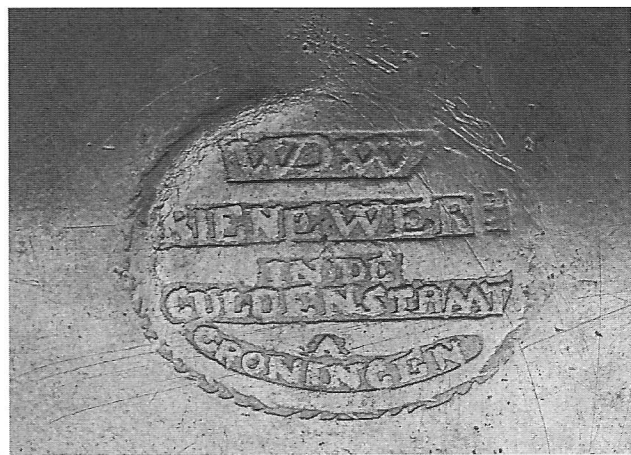
Geijkte voormetrieke tinnen maten uit Groningen en Assen

Afb. 1: Nederlandse kan

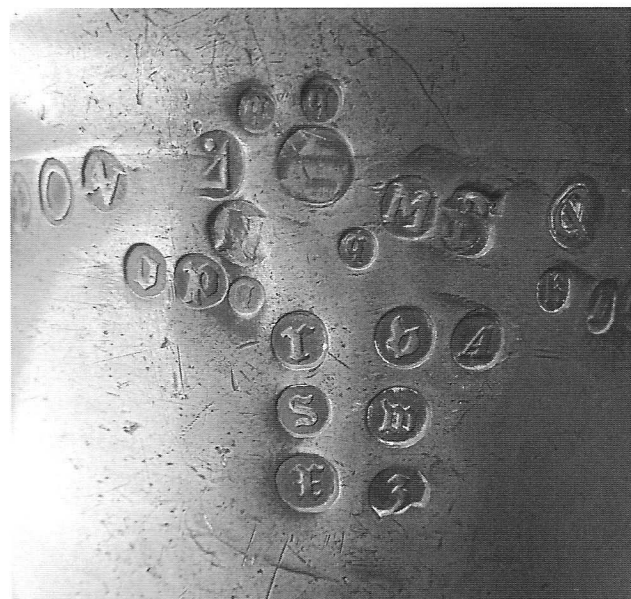

Afb. 2: Maataanduiding

Afb. 3: Gietersmerk

Dit artikel gaat met name over de voormetrieke geijkte kannen. Ik kan niet nalaten ook nog een enkele alinea te wijden aan uit de stad Groningen afkomstige metrieke maten. In Drenthe, althans in Noord-Drenthe, waren ook in de negentiende eeuw geen tinnegieters werkzaam. Nieuw tin kwam dus van elders, met name uit de stad Groningen. Zo trof ik twee metrieke maten aan van resp. 1/2 en 1 Ned. Kan, vervaardigd door de weduwe Wobbenius Rienewerf te Groningen, die zijn geijkt door G. Kuyper te Groningen in 1830 (jaarletter L). Daarna werden ze herijkt door G.J. van der Weijde te Assen vanaf 1831 (jaarletter M), ononderbroken tot en met 1886 (afb. 1 t/m 4).

Afb. 4: Ijkmerken

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

Inventarisatie

Ik kom nu tot de volgende inventarisatie (Tabel 1, 2 en 3). Uiteraard zullen na het verschijnen van dit artikel wel meer geijkte kannen worden herkend en aan deze lijst worden toegevoegd. Ik houd mij aanbevolen voor informatie hierover.

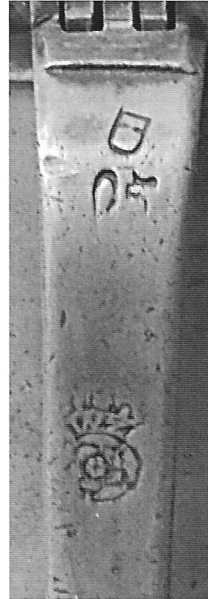
Tabel 1 - Groningen (vanaf 1758 gevonden)

Nr.	Vorm	Inhoud (ml)	Hoogte (cm)	Tinnegieter	Ijkmerken	Initialen	Opmerkingen
1	C	? kroes	23	WRW	hartschild 08	JPB	[1] p. 69
2	C	689 ½ kroes	13,7 / 16,9	WZ	hartschild 05	No 3 AF	[1] p. 69
3	C	347 oord	11,8 / 12,6	PAD	58		[1] p. 69, hartschild van Groningen ontbreekt, anders dan vermeld
4	B	695 ½ kroes	17,5 / 19,3	WRW	hartschild 14	SA (op grondvlak)	[1] p. 69 vermeldt ten onrechte als tinnegieter Pieter Hendriks Bleeker. Ø voet 8,6 cm
5	B	337 oord	13,3	WRW	hartschild 06 07 08 12 20		[1] p. 69 / [3]. Ø voet 6,7 cm
6	B	? oord	15,5	WR	(helaas niet vermeld)	GM	[4] p. 51, afb. 58. Ø voet 6,9 cm. Tinmerk in binnenkant deksel.

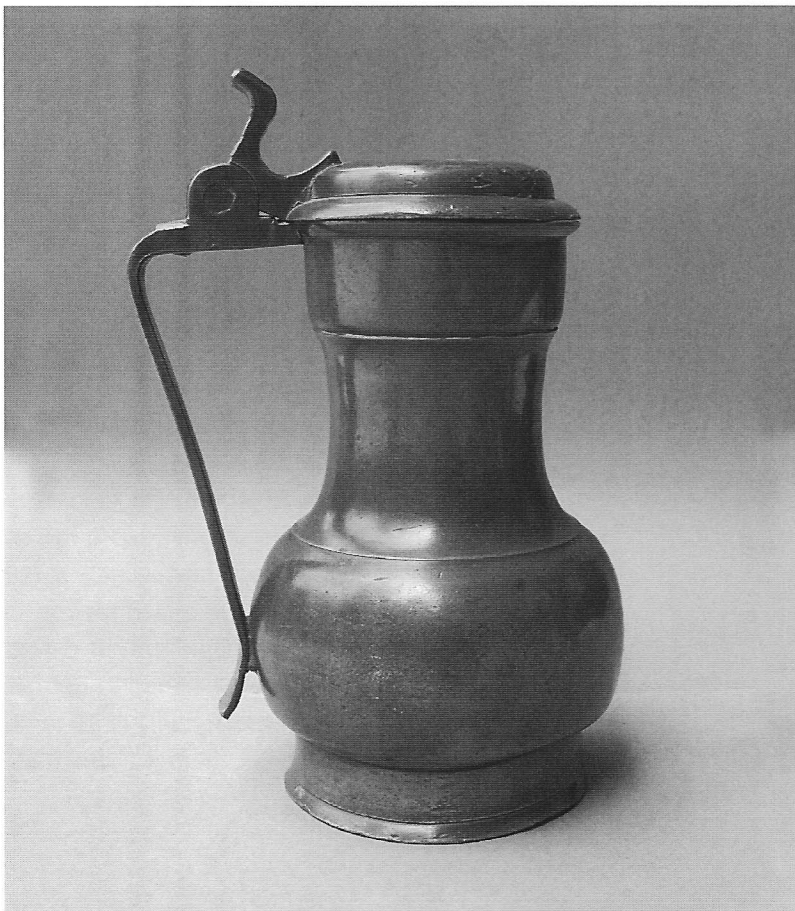

Nr. 1-01: Merk op Cilindrische kroes (Groningen 1808)

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

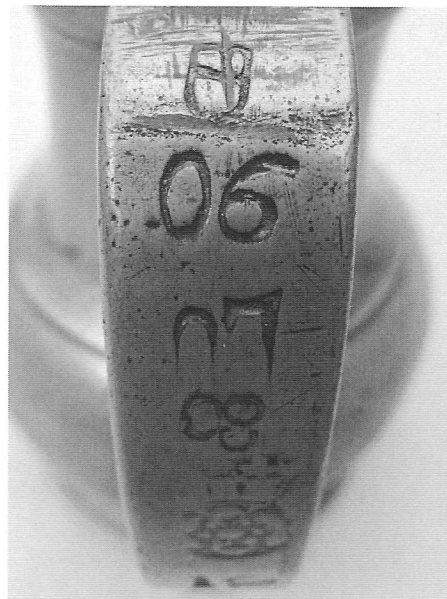
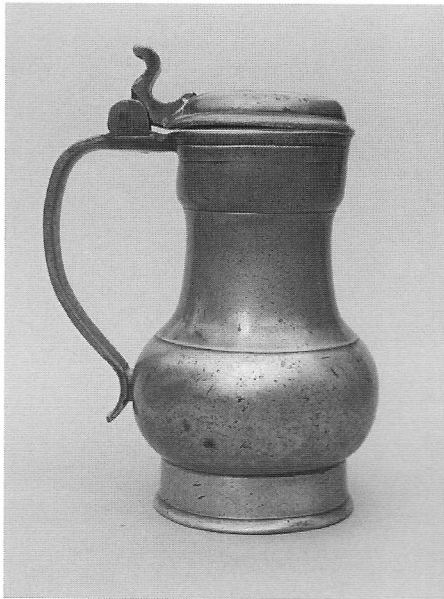

Nr. 1-02 en 1-03: Cilindrische half kroes (Groningen 1805) en oord (Groningen 1758)

Nr. 1-04: Buikige half kroes (Groningen 1814)

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

Nr. 1-05: Buikige oord (Groningen 1806-1820)

Nr. 1-06 Buikige oord (Groningen, jaartal onbekend)

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

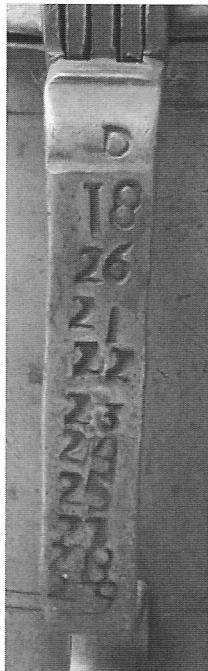
Tabel 2 - Assen, gehele periode 1753-1829

Nr.	Vorm	Inhoud (ml)	Hoogte (cm)	Tinnegieter	IJKmerken	Initialen	Opmerkingen
1	C	1348 kroes	23 / 24,5	WRW	D 28 29	MVM	Ø voet 12,0 - 12,3 cm
2	C	690 ½ kroes	16 / 18	IHR	D 18 20 21 22 23 24 25 6 (over 20) 27 28 29	VM	Ø voet 10 cm
3	C	687 ½ kroes	16,5 / 18	IHR	D 21 22 23	geen	[1] p. 69. Ø voet 10 cm. Waterweging 682 ml / berekend op 765 ml
4	C	? oord	10,7	roosmerk	D 98 800 2 (over 800) 804 808	RK of KK	Drents Museum inv.nr. 1992-615. Deksel los.
5	B	690 ½ kroes	17,5 / 19,3	AB ?	D 60	geen	Ø voet 8,5 cm. Tinmerk zeer afgesleten
6	B	173 ½ oord	10,5 / 12	IHR	D 804 806 8 (over 806)	geen	Ø voet 5,7 cm
7	? met klep	? oord	10,2	?	D 1753	LO	[5] inv.nr. 922-2. Ø voet 5,3 cm

Nr. 2-01: Cilindrische kroes (Assen 1828-1829)

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

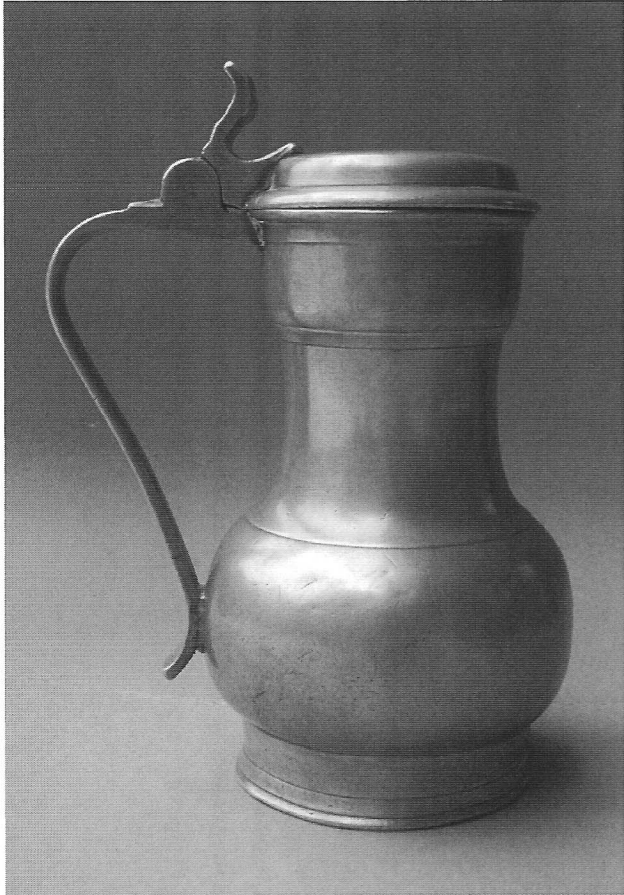
Nr. 2-02: Cilindrische half kroes (Assen 1821-1823)

Nr. 2-03: Cilindrische half kroes (Assen 1818-1829)

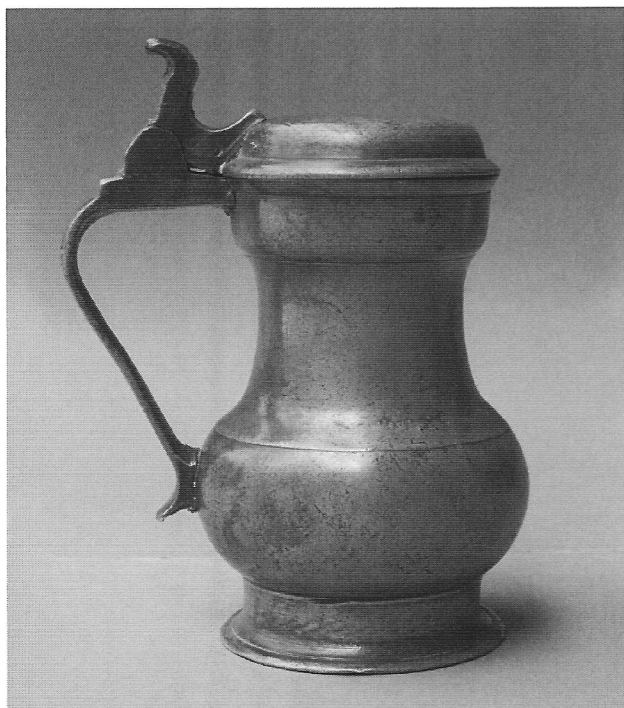

Nr. 2-04: Cilindrische oord (Assen 1798-1808)

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

Nr. 2-05: Buikige half kroes (Assen 1760)

Nr. 2-06: Buikige half oord (Assen 1804-1808)

Geijkte voormetrische tinnen maten uit Groningen en Assen

Tabel 3 - Groningen of Assen

Nr.	Vorm	Inhoud (ml)	Hoogte (cm)	Tinnegieter	IJKmerken	Initialen	Opmerkingen
1	? met klep	? ½ kroes	17	?	1816 1817 1818 1825 I 1826		[5] inv.nr. 1941-19. IJken op klep?

Legenda bij de tabellen

Vorm:

- C cilindrisch met klep
B buikig met klep (Rembrandtkan)

Inhoud [6]:

- 1 kroes 1386 ml
1/2 kroes 693 ml
1/4 kroes oord 'pullemaat' = 347 ml
1/2 oord 173 ml

Hoogte:

- Twee waarden geven aan:
a) hoogte maat en
b) totale hoogte (incl. klep / duimrust)

Tinnegieter:

- AB Albert Bierling, Groningen,
1733 - ca. 1755
IHR Jan Hillebrand Rienewerf, Groningen,
1797 - 1829
PAD Pieter Arends Dijk, Groningen,
1719 - 1773
WRW Wobbenius Rienewerf, Groningen,
I: 1736 - 1797, II: 1800 - 1824
WZ Willem Zuidema, Winschoten,
1765 - 1810

IJKmerken:

- Alle ijkmerken zijn op het handvat aangebracht
Hartschild Groningen
D Assen (Drenthe)

Initialen:

Zijn meestal op de klep aangebracht.

Bronnen:

- [1] Westers, Jan (2008). Groninger Tinboek - Historie, tinnegieters en tinwerk.
[2] Holtman, M.A. (1988). Meten en wegen in Drenthe.
[3] Holtman, M.A. en R.J. (maart 1989). Voormetrische inhoudsmaten. In: 'METEN & WEGEN' 65, p. 1476.
[4] Beekhuizen, J.F.H.H. (1998). De schoonheid van het oude tin.
[5] Tijdschrift 'Antiek' jrg. 7 (1972-1973) nr. 4, p. 322. Annonce over de ontvreemding uit het Drents Museum te Assen van twee geijkte tinnen maten.
[6] Holtman, R.J. (in voorbereiding). Systematiek van de inhoudsmaten van Groningen.

Noot

- de afbeeldingnummers volgen de nummering in de tabellen 1 en 2.
- redactie van de tabellen: R.J. Holtman

Literatuur over tin

H.B. van Wijk

Afb. 1: Coverfoto *Journal of the Pewter Society*, Volume 38, Autumn 2013

Met dank aan The Pewter Society England

In de laatst verschenen *Journal of the Pewter Society* van onze Engelse zusterclub, heeft Martin Roberts een artikel gewijd aan zijn onderzoek naar een Spaans scheepswrak The Punta Cana Pewter Wreck: Discursions on a Discovery. Het omslag van de *Journal* is al veelbelovend, een kleurenfoto met een tafel waarop de prachtigste tinnen objecten uit dit wrak zijn afgebeeld en hetzelfde geldt voor de vele illustraties in het artikel.

De naam van het schip is niet bekend, wel is bijna zeker dat het om een Spaans schip gaat; het moet omstreeks 1550 zijn vergaan. Op vijf jaar nauwkeurig is dit nog niet vast te stellen omdat in de archieven van de haven van Sevilla, van waaruit schepen naar Amerika plachten te vertrekken, deze afvaart nog niet is gevonden. Dit komt door het ontbreken van de naam van het schip en is begrijpelijk als we lezen dat bijvoorbeeld in 1550 135 schepen uitvoeren en er daarvan slechts 81 terugkwamen. In 1555 voeren 65 schepen uit waarvan er 15 niet terugkwamen en mogelijk schipbreuk leden.

Het schip verging outbound, dat wil zeggen voordat het haar bestemming bereikte en wel in een baai van de Dominicaanse Republiek bij de plaats Punta Cana. Omdat het schip outbound verging had het toen haar lading uit Spanje nog aan boord. In de loop der eeuwen raakte die lading verspreid in de baai, maar gelukkig was het gebied op natuurlijke wijze, namelijk door riffen afgebakend. Bijna de helft van de vondsten (1.200 van de 2.500) was gemaakt van tin. Daarvoor hadden de duikers 5.400 uur gedoken, er werd dus gemiddeld ruim twee uur onderwateronderzoek gedaan voor één vondst.

Men kan hieruit niet afleiden dat dan ook de helft van de lading uit tinnen voorwerpen bestond, heel veel lading is natuurlijk in de loop der eeuwen vergaan. Uit de bills of lading van schepen op deze vaart is op te maken dat tinnen objecten een gewild invoerprodukt waren in Hispaniola, de toenmalige naam van het eiland, dat bij zijn ontdekking van Amerika als eerste door Columbus werd aangedaan en dat thans is verdeeld in de Dominicaanse Republiek en Haïti.

Literatuur over tin

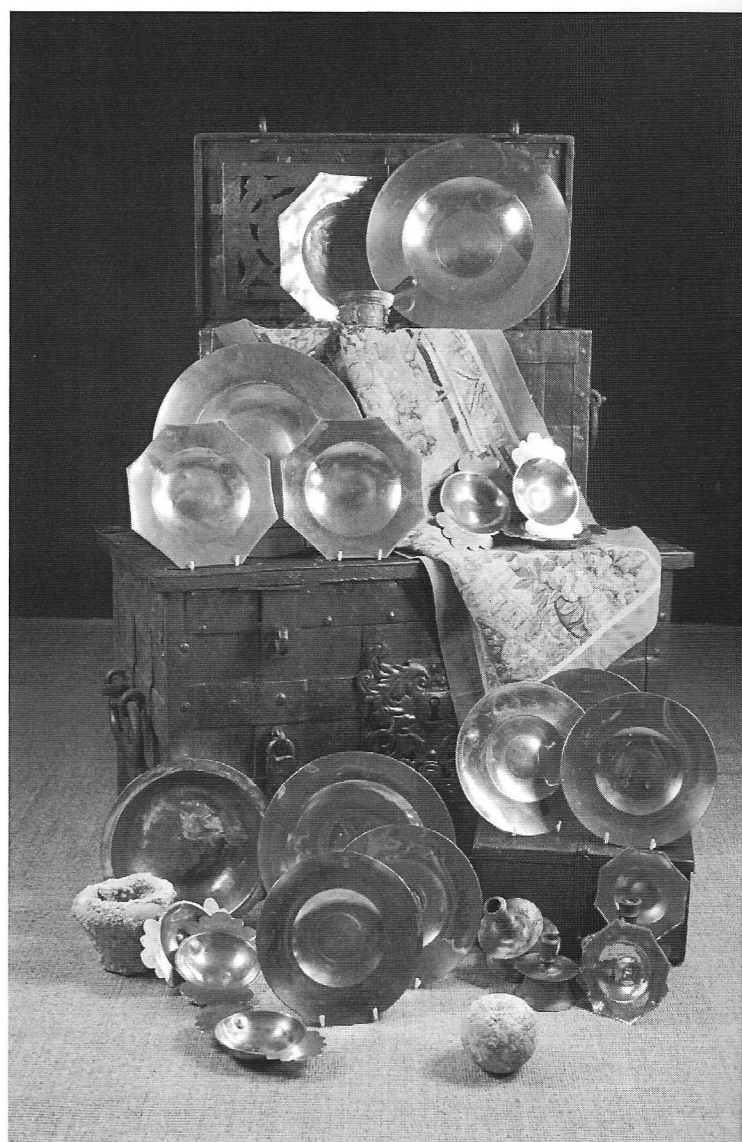
Ingevoerd werden in die jaren zeer veel zaken die in het huishouden werden gebruikt. De plaatselijke handelaren, Spaanse immigranten, hadden er een goede boterham aan en leefden in een veel grotere welstand dan zij in hun moederland ooit hadden mogen verwachten. Gezien de gevaarlijke overtocht (schipbreuk, piraterij, kaapvaart - de legale vorm van piraterij - en ziektes aan boord) was deze hogere welstand een compensatie voor de gelopen risico's. Het artikel heeft de tinvondsten in de baai waar het wrak werd gevonden als onderwerp en is om die reden voor tinliefhebbers natuurlijk al interessant. Maar daar komt nog bij dat de vondsten op zich esthetisch fraai zijn, goed gerestaureerd en als gezegd heel mooi geïllustreerd. Onder die vondsten bevinden zich veel schotels, zowel rond als achtkantig ('puntschotels', achthoekig met acht concave zijden) en verder papkommen, zoutvaatjes en kannen. Aangetroffen merken worden diepgaand besproken en zijn zo scherp mogelijk weergegeven.

De vondsten die zijn ontdaan van aangroeisels zien er vaak ongeschonden uit. De auteur besteedt veel aandacht aan de octagonale vorm en refereert aan vergelijkbare objecten en vormen, in de Nederlanden (zoals een schotel uit de Frederikscollectie bij Museum Boijmans Van Beuningen) en in Engelse collecties, alsook aan literatuur uit deze landen en Duitsland. Daarnaast worden vergelijkingen gemaakt met de vondsten van het Engelse scheepswrak de Mary Rose. Daaraan is veel wetenschappelijk onderzoek gedaan door een ander lid van de Pewter Society, Rosemary Weinstein, die op dat onderzoek promoveerde.

De wetenschappelijke benadering van het onderzoek verdient lof en opmerkelijk is de wijze waarop de samenstelling van de metalen is bepaald, zowel via XRF (röntgen)-meting, als één die ICP-OES wordt genoemd, waarbij de S staat voor spectometrie. De (bepaalde) meetresultaten via deze laatste methode en die volgens de XRF-methode spreken elkaar niet

tegen hetgeen leidt tot metallurgische conclusies die eerder niet getrokken konden worden of zelfs anders luiden.

Interessant, een lust voor het oog, verdiepend en ten slotte ook leerzaam op een minder diepstekend niveau. Zo leerde ik dat het Engels synoniem voor bismuth tinglass is, in het Nederlands astin, aslood of spiegel tin, terwijl we voor antimonium ook kunnen zeggen spiegelglas of spiegelglans.

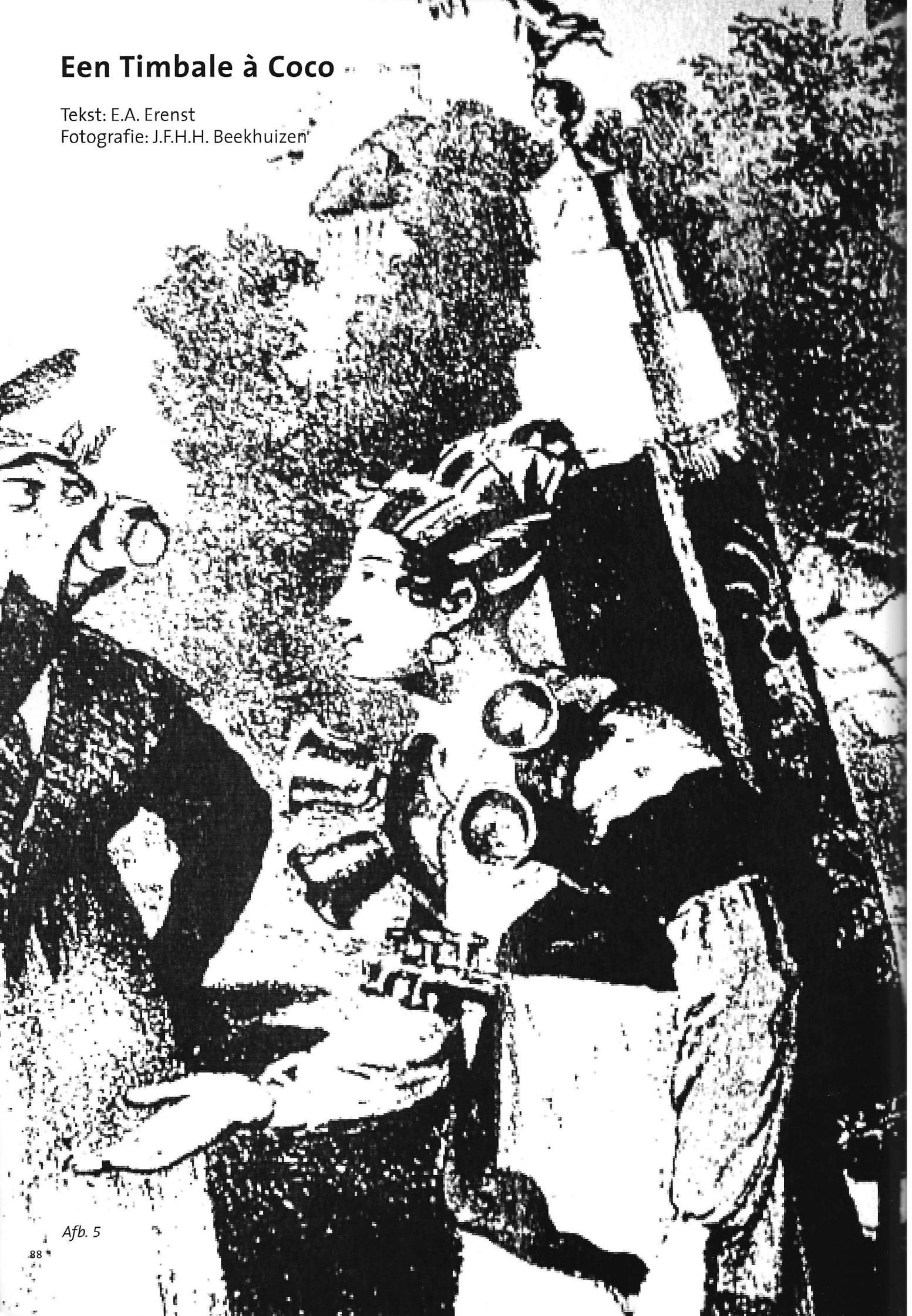
Afb. 2: Deel uit het wrak van de Punta Cana

Met dank aan Wilkinson's Auctioneers, The Old Salesroom te Doncaster

Een Timbale à Coco

Tekst: E.A. Erenst

Fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

Afb. 5

Een Timbale à Coco

Afb. 1: Voorzijde

Afb. 2: Achterzijde

Het vinden van een Timbale à Coco is niet zo moeilijk; het bemachtigen van een ongepoetst exemplaar vergt veel geduld.

Als verzamelaar van onder andere Frans tin heb ik in het verleden bij Franse veilinghuizen en antiquairs in Parijs diverse keren een beker voorzien van een graving - de Fransen spreken over een *Timbale à Coco* - in mijn handen gehad. De vorm van de beker is tulpvormig op een voet met een geribd profiel, maar vooral de graving, die vaak wat amateuristisch is aangebracht, intrigeerde me.

Omdat veel tin in Frankrijk is gepoetst en dan vooral deze bekers (de afbeelding komt veel beter tot zijn recht, wanneer het tin bijna het uiterlijk van zilver

heeft gekregen!) is het nooit tot een aankoop gekomen. In mijn verzameling past geen gepoetst tin!

Afgelopen zomer vond ik in Zwitserland toch een beker, die niet was gepoetst en het kostte mij dan ook geen enkele moeite om deze aan te schaffen (afb. 1 en 2). De gobelet is gemerkt aan de binnenkant van de voet: tweemaal merk met letter P voor Parijs en gietersinitialen FL voor François Laumosnier, tinnegieter tussen 1743 en 1775. Verder het controlemerk uit 1765 met letters VDP voor Ville de Paris (afb. 3 en 3a).

Nadien ben ik mij wat meer gaan verdiepen deze bekers. Deze gobelets zijn bijna zonder uitzondering vervaardigd in Parijs in het midden van de achttiende

Een Timbale à Coco

Afb. 3: Gietersmerken en controlemerk

Afb. 4: Controlemerk Ville de Paris

eeuw en hebben een hoogte van ongeveer 11 tot 12 cm. De bekers, voorzien van een gegraveerde afbeelding, die ik de afgelopen jaren heb bekeken, waren bijna allemaal gemerkt aan de onderzijde van de voet.

Tinnegieters, gevestigd in Parijs, met een behoorlijke productie van deze bekers zijn:

- Andre François Boucervoise, meester in 1741
- Pierre Martin Antéaume, meester in 1766
- Claude Antéaume, meester in 1743
- Charles Antoine Loiseau, meester in 1750
- Rene Parain, meester in 1763
- François Laumosnier, meester in 1743.

De gegraveerde afbeeldingen zijn zeer divers.

Zo bestaan de afbeeldingen uit huisjes al of niet met bomen; bloemen; vogels; personen in allerlei combinaties. De bekers zijn veelal aan de onder- en bovenzijde voorzien van guirlandes.

Boucaud schrijft, dat deze gobelets ondermeer werden geschonken bij verlovingsen. Het gebruik van deze bekers is interessanter. Het schijnt, dat ze gebruikt werden voor het nuttigen van kruidenthee maar ook voor een soort dropwater, gemaakt van zoethout.

In het midden van de achttiende eeuw liepen rondtrekkende kooplui met een reservoir, gemaakt van blank metaal, op hun rug door onder andere de Parijse parken om daar hun drank aan de man te brengen. Zoals op de afbeelding is te zien had deze

koopman aan zijn draagbanden ten behoeve van het reservoir een aantal van de bekers bevestigd, om de dorstige wandelaar te kunnen voorzien van een drankje (afb. 5). Wanneer hij dropwater verkocht, dan kon hij goede zaken doen. Enkele keren per dag moest het reservoir worden bijgevuld met water. Dit water werd zo uit de Seine gehaald. Kwalitatief was dit veel beter dan het water uit de putten van de Rive Gauche, door de bakkers gebruikt voor hun brood, maar altijd bedreigd door gruwzame besmettingen! Het water vermengde zich met het residu van zoethout, terwijl de koopman liep en spoedig daarna kon hij de verkoop hervatten!

Overigens waren deze lieden het hele jaar actief. In de winter verkochten zij warme drankjes.

Bronnen:

- Ph. Boucaud/Cl. Frégnac - Les Étain, des origines au début du XIX siècle, Fribourg 1978
- R. Verdier - La Poterie d'étain en France, Saint-Martin-de-la-Lieue 1992 - 2005
- Tardy - Les Étain Français, Parijs 1964
- Fernand Braudel - Beschaving, economie en kapitalisme (15e -18e eeuw) - de structuur van het dagelijks leven.

Hoogte: 12,0 cm

Diameter voet: 6,7 cm

Diameter bovenkant: 8,8 cm

Gewicht: 196 gram

Een Timbale à Coco

Wetenswaardigheden

In *de Tinkoerier* van augustus 2013 wordt in het artikel *Tin op schilderijen uit het John Selbachmuseum* bij afbeelding 9 een opzetolielampje op een schijfkandelaar afgebeeld.

Onlangs vonden wij nog een afbeelding van een dergelijk lampje maar dan op een zestiende-eeuwse bronzen kandelaar. Dat wilden wij u niet onthouden.

Literatuur:

J.F.H.H. Beekhuizen - Tin op schilderijen uit het John Selbachmuseum te Maaseik, in: *de Tinkoerier*, mededelingenblad van de Nederlandse TinVereniging, jaargang 21, nummer 1, augustus 2013, blz. 18, afb. 9.

Afb. 1: Opzetolielampje op een schijfkandelaar

de Tinkoerier

DATA BIJENKOMSTEN NEDERLANDSE TINVERENIGING

17 mei 2014	Kasteel Heeswijk te Heeswijk Dinther (boekpresentatie Ton Kooyman onder voorbehoud)
25 oktober 2014	Bijeenkomst op nieuwe locatie

DATA BIJENKOMSTEN VLAAMSE TINVERENIGING

23 maart 2014	Lokeren
19 oktober 2014	Lokeren

DATA BIJENKOMSTEN GEWICHTEN EN MATEN VERZAMELAARS VERENIGING

18 januari	Jaarvergadering
03 mei	Voorjaarsveiling
24 mei	Vrijmarkt en Mobiel Museum
21 september	Lezing in het Weegschaalmuseum
11 oktober	Najaarsveiling
13 december	Vrijmarkt en Mobiel Museum

TARIEVEN NEDERLANDSE TINVERENIGING 2013

Contributie	€ 60,00
Abonnement de Tinkoerier	€ 45,00 (excl. verzendkosten)
Losse nummers	€ 22,50 (excl. verzendkosten)
Advertentie in de Tinkoerier	€ 100,00 (hele pagina)
Losse gebruikte nummers	€ 10,00

COLOFON

Foto's omslag
Bodemvondst, gevonden tussen
Den Burg en De Waal

Ontwerp en lay-out
Oranje boven, 's-Hertogenbosch

Drukwerk
De Koning Repro, Ridderkerk

OPROEP

Als u oude Tinkoeriers wilt afstaan ontvangt de vereniging deze graag. Wij bieden ze voor € 10,00 ter verkoop aan. De opbrengst komt ten goede aan de verenigingskas. Neem hiervoor contact op met Henk van Wijk (0180 – 617966).

